

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU
KATEDRA ZA TURSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

SLOŽENA REČENICA U TURSKOM JEZIKU

Završni magistarski rad

Mentorica:

prof.dr. Kerima Filan

Kandidatkinja:

Ismira Aljićević

Sarajevo, 2023.

Sadržaj

UVOD.....	0
SLOŽENE REČENICE U BOSANSKOM JEZIKU	3
Nezavisnosložene rečenice u bosanskom jeziku	4
Eksplicitne nezavisnosložene rečenice	4
Implicitne nezavisnosložene rečenice	4
Eksplicitne zavisnosložene rečenice	5
VEZNICI	7
VEZNICI U BOSANSKOM JEZIKU.....	7
KLASIFIKACIJA VEZNIKA U TURSKOM JEZIKU	9
SLOŽENA REČENICA U TURSKOM JEZIKU.....	15
ASINDETSKE REČENICE	16
Asindetske rečenice preoblikovane imenskom negacijom değil	21
UPRAVNI GOVOR	22
Upravni govor s glagolom demek.....	22
Upravni govor s drugim glagolima govorenja.....	24
SINDETSKE (VEZNIČKE) REČENICE	26
Nezavisnosložene rečenice.....	26
ZAVISNOSLOŽENE REČENICE SA SUBJUNKTOROM KI:	33
Zavisnosložena izrična rečenica sa subjunktorom ki:.....	33
Zavisnosložena posljedična rečenica sa subjunktorom ki:.....	34
Zavisnosložena poticajna rečenica sa subjunktorom ki:	35
Zavisnosložena vremenska rečenica sa subjunktorom ki:.....	35
SLOŽENE REČENICE S INFINITNIM PREDIKATOM	36
Pogodbene rečenice	36
Koncesivne rečenice	38
Poredbene rečenice sa značenjem proporcionalnosti.....	40
Habitualne rečenice.....	41
REČENICE S MORFOLOŠKO-SINTAKTIČKIM NAČINOM IZRAŽAVANJA SUBORDINACIJE.....	43
UMETNUTE REČENICE	44
ZAKLJUČAK	46
LITERATURA.....	47

UVOD

Tema ovog rada je *Složena rečenica u turskom jeziku*. Ovaj rad ima za cilj metodom kontrastivne analize obraditi složenu rečenicu u turskom jeziku. Stoga uvodni dio rada sadrži osvrt na gramatiku složene rečenice u bosanskom jeziku, a potom na gramatiku složene rečenice u turskom jeziku. Za učenje stranog jezika i ovladavanje njime potrebno je poznavati strani jezik na svim jezičkim nivoima: fonetsko-fonološkom, morfološkom sintaksičkom i konačno na semantičkom nivou, kao najvišem, što nas dovodi do razumijevanja diskursa, tj. teksta.

Najjednostavnija definicija rečenice jeste da je rečenica misao iskazana ili napisana riječima. Sintaksa i semantika maternjeg i stranog jezika, predstavlja temu mnogih radova, pa tako naprimjer Donald Davidson, američki filozof, u svome radu *Istina i značenje* (Oxford, 1984.) navodi: *Većina filozofa jezika, a u novije vrijeme i neki lingvisti, smatraju da zadovoljavajuća teorija značenja mora opisati kako značenja rečenica /sentences/ zavise od značenja riječi. Dokazuje se da kada se ne bi mogao osigurati takav opis /account/ za neki određeni jezik, onda ne bi bilo moguće objasniti činjenicu da možemo naučiti taj jezik: ne bi bilo moguće objasniti činjenicu da ovladavanjem konačnog rječnika i konačno postavljenog skupa pravila postajemo sposobni da proizvodimo i razumijevamo svaku od potencijalno beskonačnog broja rečenica.*

Ovaj rad, sastoji se iz tri djela. Prvi je teorijski dio, u kojem je prikazan pregled i podjela složenih rečenica u turskom i bosanskom jeziku, ali i veznika koji će pomoći za lakše razumijevanje primjera u nastavku rada. Drugi dio, koji je ujedno i najvažniji, zasnovan je na analizi korpusa, gdje su predstavljeni primjeri različitih vrsta složenih rečenica u turskom jeziku i njihov prijevod na bosanski jezik. U zadnjem, odnosno trećem dijelu, prikazan je sažetak istraživanja i zaključaka do kojih se došlo prilikom obrade teme.

U ovom radu, zasnovanom na kontrastiranju, bit će prikazani i neki od problema na koje nailaze prevodioci pri prevođenju različitih vrsta složenih rečenica sa turskog na bosanski jezik. Kroz različite primjere nastojat će se objasniti, koji su to načini i sredstva kojima se prevodilac služi da bi preveo određenu složenu rečenicu sa turskog na bosanski jezik. Smatrali smo da važan segment ovoga rada trebaju predstavljati veznici. U radu će se na konkretnim primjerima pokazati koje veznike koriste turski autori i kako se ti veznici prevode na bosanski jezik.

Klasifikacija samih rečenica bit će izvršena na osnovu klasifikacije koja se nalazi u gramatikama na turskom, bosanskom i hrvatskom jeziku, a na isti način i klasifikacija veznika u oba jezika.

Korpus ovog rada čine pripovijetke nekoliko turskih književnika: *Sevda Dolu Bir Yaz*, *Birinci Yaz Şarkıları*, *Edirne'nin Köprüleri*, autorice Füzulan, Mendil, Nedima Gürsela, *Pencereden Bakmak*, Orhana Pamuka. Primjeri složenih rečenica iz ovih pripovjedaka analizirani su u kontrastiranju sa njihovim prevodom na bosanski jezik, koji je sačinila prof. dr. Kerima Filan u knjizi pod nazivom *Antologija turske priče*. U radu smo koristili i primjere složenih rečenica iz priče *Bizans Definesi*, Oktaya Akbala, iz knjige *Güzel Yazılar Hikayeler 2*. Pored pripovjedaka, korpus čine i dijelovi romana: *Sessiz Ev* turskog nobelovca Orhana Pamuka, također korišten u paralelnoj kontrastivnoj analizi na bosanski jezik pod naslovom *Tiha kuća*, koji je sačinila Marta Andrić, *Benim Adım Kırmızı*, Orhan Pamuk, zatim knjige *Hayat Kaybettiğin Yerden Başlar* turskog spisatelja Miraç Çağrı Aktaşa, *Her Şey Seninle Başlar* turskog spisatelja Mümin Sekmana. Pored navedenih djela, u radu se nalaze i primjeri iz tekstova koji su obrađivani na časovima nastave iz predmeta Tvorba riječi u turskom jeziku u akademskoj 2022-2023. godini na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

SLOŽENE REČENICE U BOSANSKOM JEZIKU

Složene rečenice su one koje sadrže dva ili više predikata, tj. dvije ili više prostih rečenica objedinjenih u jednu strukturnu, značenjsku i inotacijsku cjelinu. Proste rečenice, sastavnice složene rečenice nazivaju se klauzama ili surečenicama. Složena rečenica koja se sastoji od dvije klauze zove se jednostrukosloženom, a ona koja se sastoji od triju ili više klauza-višestrukosloženom. Po naravi gramatičkog odnosa koji se uspostavlja među klauzama unutar složene rečenice razlikuju se nezavisnosložene ili koordinirane i zavisnosložene ili subordinirane rečenice. U prvima klauze stoje u gramatički nezavisnom odnosu, a u drugima u zavisnom.¹

Nezavisni odnos (koordinacija ili parataksa) i zavisni odnos (subordinacija ili hipotaksa) među klauzama u složenoj rečenici mogu biti izraženi eksplicitno i implicitno. Tako razlikujemo eksplicitnu i implicitnu koordinaciju, a isto tako eksplicitnu i implicitnu subordinaciju. Eksplicitna koordinacija i subordinacija karakteristične su za vezničke (sindetske), a implicitna za bezvezničke (asindetske) rečenične strukture. Pokazatelji su eksplicitne koordinacije i subordinacije veznici i vezničke konstrukcije. Stoga se eksplicitne nezavisnosložene i zavisnosložene rečenice međusobno razgraničavaju na temelju karakterističnih veznika, koji su, u načelu, ili nezavisni ili zavisni.²

Implicitnom koordinacijom i subordinacijom odlikuju se, kako je već rečeno, bezvezničke rečenične strukture. Ovakve se rečenične strukture nazivaju i **jukstaponiranim**, budući da su klauze u njima postavljene jedna uz drugu, bez prisustva veznika. Razlika je između implicitnih nezavisnosloženih rečenica, na jednoj, i implicitnih zavisnosloženih rečenica, na drugoj strani, u tome što kod prvih nema, a kod drugih ima odnosa sintaksičke obaveznosti. To znači da u implicitnoj nezavisnosloženoj rečenici jedna klauza ne zahtijeva pojavljivanje druge. U implicitnoj zavisnosloženoj rečenici, međutim, jedna klauza (po pravilu prva) zahtijeva pojavljivanje druge.³

¹ Dževad Jahić, Senahid Halilović, Ismail Palić, *Gramatika bosanskog jezika*, Dom štampe, Zenica, 2000, str. 407.

² Ibid.

³ Ibid.

Nezavisnosložene rečenice u bosanskom jeziku

Složene rečenice u kojima klauze stoje u gramatički nezavisnom odnosu zovu se nezavisnosloženim rečenicama. Klauze u nezavisnosloženoj rečenici su ravnopravne. Nezavisnosložene rečenice nastaju kao rezultat nezavisnog slaganja prostih rečenica, i to slaganja **nizanjem** i slaganja **spajanjem**. Slaganje prostih rečenica u rečenični niz podrazumijeva pretvaranje međurečenične granice u unutarrečeničnu granicu, tj. granicu između klauza. U tom procesu tačku kao pravopisni znak kojim se obilježava međurečenična granica zamjenjuje nekim pravopisnim znakom kojim se obilježava unutarrečenična granica (zarezom, tačkom-zarezom, crtom, dvotačkom), na primjer: *Sve je utihnulo. Selo spava. – Sve je utihnulo, selo spava.*⁴ Slaganje prostih rečenica u rečenični spoj podrazumijeva ukidanje međurečenične granice umetanjem nezavisnih veznika (i, pa, te, a, ali, i dr.), na primjer: *Ona pjeva. Vjetar nosi pjesmu. – Ona pjeva, a vjetar nosi pjesmu.* Nezavisnosložene rečenice vrlo često nastaju i kombinacijom ovih dvaju tipova slaganja prostih rečenica, tj. i nizanjem i spajanjem. *Probudio sam se. Otvorio sam oči. Ugledao sam nju. – Probudio sam se, otvorio oči i ugledao nju.*⁵

Eksplisitne nezavisnosložene rečenice

Po svojim formalno-semantičkim svojstvima sve se eksplisitne nezavisnosložene rečenice uglavnom mogu razdijeliti u tri vrste: **sastavne** (kopulativne): *Sviraju sambe, roštilj radi, Grendžar glumi i pucaju bajramske prangije*; **suprotne** (adverzativne): *Ja mu se ne dopadam, ali je svjestan moje pomoći*; **rastavne** (disjunktivne): *Vidite li ovo zlo ili ste kao doktor navikli na smrt*. Svaka od ovih triju vrsta nezavisnosloženih rečenica odlikuje se samosvojnim veznicima kao eksplikatorima njihove osobene opće semantike.⁶

Implicitne nezavisnosložene rečenice

Po svojim strukturno semantičkim obilježjima sve se implicitne nezavisnosložene rečenice – kao i eksplisitne – mogu podijeliti u tri vrste: **sastavne** (kopulativne): *Zlatne jeseni moga djetinjstva bile su pune drhtanja i snova, zato ih se i sjećam*; **suprotne** (adverzativne):

⁴ Ibid, str, 410.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid, str. 411.

Imao je, više nema; rastavne (disjunktivne): Pristao, ne pristao – zaposlit ćemo ga. Unutar ovih triju izdvojenih vrsta može se – na temelju smisaonih odnosa koji se među klauzama uspostavljaju – izdvojiti više specifičnih podvrsta,⁷ kao što su mjesne, vremenske, uzročne, posljedične...

Zavisnosložene rečenice u bosanskom jeziku (zavisno slaganje prostih rečenica)

Složene rečenice u kojima klauze stoje u odnosu gramatičke zavisnosti zovu se zavisnosloženim rečenicama. Klauze se u zavisnosloženoj rečenici postavljaju u takav odnos da jedna postaje djelom gramatičkog ustrojstva druge, udružujući se tako s njom u jednu strukturnu, smisaonu i intonacijsku cjelinu. Zavisnosložene rečenice nastaju kao rezultat zavisnog slaganja prostih rečenica koje zovemo uvrštavanjem. Preoblika uvrštavanja podrazumijeva uvođenje predikativne jedinice (klauze) namjesto nekog nepredikativnog člana proste rečenice. Uvrštena predikativna jedinica naziva se **zavisnom klauzom**. Zavisna je klauza, dakle, svaka klauza koja je dio gramatičkog ustrojstva druge klauze: *Kada se Danica jasna ugasla očima našim, i ispismo zadnji put u slavu djedova svih;* pa i onda kada je dio njenoga gramatičkog ustrojstva neka druga klauza: *Vrijeme je da priznamo kako smo sastanak riječi i djela i uzalud čekali.*⁸

Eksplicitne zavisnosložene rečenice

Eksplicitne (vezničke) zavisnosložene rečenice međusobno se razlikuju, najprije, po naravi vezničkih sredstava, a potom po funkcionalno-semantičkim svojstvima zavisnih klauza. Veznička sredstva kojima se zavisna klauza veže za osnovnu mogu – kao zastupnici nekog od članova osnovne klauze – popuniti koju poziciju unutar gramatičkog ustrojstva zavisne klauze: *Svidjela mi se knjiga, koju (=knjigu) sam pročitao.* Zavisne klauze ovog tipa zovu se odnosnim ili relativnim klauzama. Drugačija su veznička sredstva kojima se zavisna klauza samo veže za osnovnu. Ovakva veznička sredstva, iako strukturni članovi zavisne klauze, nikad ne popunjavaju pozicije unutar njenog gramatičkog ustrojstva: *Volio bih da sam ptica.*⁹

⁷ Ibid, str. 417.

⁸ Ibid, str. 420.

⁹ Ibid, str. 421.

Po funkciji koju u složenoj rečenici mogu imati razlikuju se **objekatske** (*Reci mi istinu.*), **adverbijalne** (*Probijali smo se naprijed iako je bila mećava.*) i **atributske** zavisne klauze (*Ne berite gljive koje su otrovne!*).

VEZNICI

VEZNICI U BOSANSKOM JEZIKU

Definicija veznika i opis njihovih funkcija u literaturi su često neprecizni i nedovoljno razgraničavaju veznike od drugih vrsta riječi i rečeničnih dijelova. I sam naziv *veznik* (*svezica, sveza*) upućuje na to da element na koji se odnosi služi da nešto *povezuje* s nečim drugim, da je to neko *vezno sredstvo*. Međutim, i druge vrste riječi na neki način mogu se prepoznati kao sredstva koja povezuju druge elemente, naprimjer, prijedlozi ili kopulativni i semikopulativni glagoli. S druge strane, naziv *veznik* prilično je opterećen s više različitih značenja i može se odnositi na različita *vezna sredstva* za čije su proučavanje zadužene različite grane gramatike. “**Pravi veznici** su riječi koje su samo veznici“, a “**nepravi su veznici** riječi nekih drugih vrsta: a) upitno-odnosne zamjenice (*ko, šta, što, koji, čiji, kolik, kakav*) i njihovi oblici; b) zamjениčki prilozi (*gdje, kad/a/, kako, kud/a/, kamo, odakle, otkad, pošto, zašto*); c) riječice (*neka*). **Pravi** su veznici ili **jednostavni** (*a, ako, ali, da, dok, i, ili, jer, makar, nego, pa*) ili **složeni** (*iako, mada, premda*).¹⁰

Funkciju veznika imaju i neki skupovi sastavljeni od riječica, priloga, priložnih izraza i veznika: *a da, ako i, a kamoli, budući da, istom što, tek što, kao da, kao što, ma kako, ma koliko, pa makar, umjesto da, osim ako, samo da, zato što, pored toga, osim toga što, zbog toga što, s obzirom na to da*.¹¹

S obzirom na značenje i službu, veznici su:

- a) **sastavni**: *i, pa, te, ni, niti*;
- b) **rastavni**: *ili*;
- c) **suprotni**: *a, ali, nego, no, već*;
- d) **poredbeni i načinski**: *kako, kao da, kao kad, kao što, nego što*;
- e) **vremenski**: *čim, dok, istom što, kad/a/, kako, pošto, prije nego što, prije no što, prije nego, prije negoli, nakon što, tek što, otkad/a/, otkako*;
- f) **namjerni**: *da, e da, kako, li*;

¹⁰ Jahić i dr., *Gramatika bosanskog jezika*, str. 301.

¹¹ Ibid.

- g) **uzročni:** *jer, budući da, kako, pošto, što, zato što, usljed toga što, zbog toga što, zahvaljujući tome što;*
- h) **pogodbeni:** *ako, da, kad, ukoliko;*
- i) **posljedični:** *da, tako da;*
- j) **dopusni:** *iako, mada, makar, premda, ako i, ma;*
- k) **izrični:** *da, kako, gdje.*¹²

Nezavisni su veznici: sastavni, rastavni i suprotni; oni povezuju i riječi u rečenici i sintagme i klauze u složenoj rečenici. (*Harun i Lejla otišli su na Igman. – Velike želje i male mogućnosti...- Harun je ustao rano i spremio se za izlet.*) Ostali su **zavisni** i povezuju samo zavisne klauze s njihovim osnovnim klauzama u složenim rečenicama. (*Harun je rekao da želi otići na Igman.*)¹³

¹² Ibid, str. 301.

¹³ Ibid, str. 302.

KLASIFIKACIJA VEZNIKA U TURSKOM JEZIKU

Klasifikaciju veznika koji su zastupljeni u turskom jeziku prikazat ćemo na osnovu Gramatike suvremenoga turskog jezika.

Veznici su nepromjenljive vrste riječi koje služe za spajanje riječi, fraza ili rečenica tako da ih koordiniraju ili subordiniraju. Stoga se i dijele na: a) *koordinativne ili usporedne* (ne izražavaju zavisnost među riječima i rečenicama koje spajaju, nego uspostavljaju istovrsnost i sintaktičku ravnopravnost), b) *subordinativne ili zavisne* (povezuju dvije rečenice u složenoj rečenici, od kojih je jedna zavisna, a druga ne). Za razliku od koordinativnih subordinativni se veznici ne upotrebljavaju u jednostavnoj rečenici.¹⁴

Po svojoj strukturi veznici mogu biti: a) *jednostavni*, npr. *ve, fakat, zira* i dr., b) *složeni* npr. *madem ki, çünkü, veyahut* i dr. c) *udvojeni*, npr. *hem...hem (de), bazan...bazan, ya...ya* itd. Prema porijeklu mogu se klasificirati na: a) veznike *perzijskog i arapskog*, b) veznike *turskog* porijekla. Međutim, turski jezik, budući da je aglutinativan, i nema prave veznike. U pitanju su, naime, razne vrste riječi koje su u savremenom jeziku podvrgnute procesu *konjunkcionalizacije*. Među njih spadaju, 1) paradigmatički izolirane forme glagola, npr. *ister...ister, olsun...olsun, gelgelelim*; 2) gerundne forme u funkciji veznika, npr. *diye, derken*; 3) partikule, npr. *de/da*; 4) postpozicije, npr. *ile*; 5) upitno-odnosne zamjenice, npr. *kimi...kimi*; 6) kondicionalne forme, npr. *oysa, yoksa*; 7) predikativne riječi, npr. *gerek...gerek*; 8) prilozni, npr. *ancak, yalnız* i dr. Mada se ove konjunkcionalizirane riječi najčešće svrstavaju u veznike, one su prije svega konkretizatori značenja, tj. semantičkog suodnosa riječi i (ili) rečenica koje povezuju. Iz tog i proizilazi njihova funkcija bliska vezničkoj, zahvaljujući kojoj se ne samo eliminira potreba navođenja pravih veznika, nego i velikim dijelom nadomješta njihovo nepostojanje u turskom jeziku.¹⁵

Koordinativni veznici

U ove veznike spadaju: a) *sastavni ili kopulativni* (povezuju riječi, fraze i rečenice), b) *suprotni ili adverbijativni* (pokazuju odnos suprotnosti među njima), c) *rastavni ili disjunktivni* (pokazuju alterniranje pojava ili realnost samo jedne od nabrojanih činjenica).¹⁶

¹⁴ Ekrem Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1996, str. 421.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

U **sastavne veznike i vezničke priloge** spadaju:

- a) *ve* (i);
- b) *hem...hem* (*de*) (i...i);
- c) *ne...ne* (*de*) (ni)ti...(ni)ti;
- d) *ile* (i);
- e) *de/da* (po porijeklu partikula), povezuje imenice samo u udvojenom obliku, npr. *ben de babam da* (i ja i moj otac).

U **supotne veznike i vezničke priloge** spadaju:

- a) *am(m)a* (ali);
- b) *fakat* (ali);
- c) *lakin/velakin* (ali);
- d) *ancak* (samo);
- e) *yalniz* (samo);
- f) *bir* (samo, jedino);
- g) *gelgelelim* (no, međutim);
- h) *halbuki* (no, međutim);
- i) *oysa, oysaki* (no, međutim);
- j) *meğer, meğerse* (međutim);
- k) *gene* (*de*), *yine* (*de*) (i, opet);
- l) *de/da* (a, ali, nego);
- m) *yoksa* (inače);
- n) *illa, ille* (arapska partikula za izražavanje izuzimanja) npr. *Sen de gelirsin, ille gitmem*. I ti ćeš doći, **inače** ne idem.

U **rastavne veznike i vezničke priloge** spadaju:

- a) *veya* (ili);
- b) *yahut* (ili);
- c) *ya...veya/ya...ya* (da) /*ya...yahut* (ta) /*yahut...veyahut* (ta) /*veya...veya* (ili...ili);
- d) *ha...ha* (uzvik u funkciji veznika), npr. **ha** *bugün ha yarın* (**ili** danas **ili** sutra);
- e) *velev...velev* (bilo...bilo), npr. *Velev hasta olsun, velev hasta olmasınō gelip gelmeyeceğini bize bildirmeliydi*. (**Bilo** da je bolestan **bilo** da nije, trebalo je da nam javi hoće li doći ili ne.);

- f) *gerek...gerek (de) (bilo...bilo)*
- g) *ister...ister/ olsun...olsun/ gelsin...gelsin/ gitsin...gitsin (bilo...bilo), npr. Er **olsun** subay **olsun** harpte ölen her askerin müşterek sembolü meçhul askerdir.* (Zajednički simbol svakog vojnika koji je poginuo u ratu, **bilo** da je običan vojnik **bilo** da je časnik, jest neznani junak.);
- h) *gah...gah/ kah...kah (čas...čas), npr. **Kah** ağlıyor **kah** gülüyordu.* (**Ças** je plakala **čas** se smijala.);
- i) *bazan...bazan/ bazen..bazen/ bazı...bazı (čas...čas/ katkad...katkad);*
- j) *kimi...kimi (čas...čas/ katkad...katkad);*
- k) *bir...bir (čas...čas/ katkad...katkad).*

Subordinativni veznici

Ovi veznici se ne upotrebljavaju u jednostavnoj rečenici. U ove veznike ubrajamo: *ki, kaçan ki/ ne zaman ki, ta ki, çünkü, zira, madem(ki)/ değil mi ki, de/da, gerçi* i dr.¹⁷

Ono što se može zaključiti iz prikazane klasifikacije veznika jeste da postoji veoma mali broj subordinativnih veznika u savremenom turskom jeziku. Također, u odnosu na ostale gramatike, posebno one koje su napisane na turskom jeziku, a koje su korištene za pisanje rada, što će biti predstavljeno u nastavku, autori u veznike svrstavaju i neke riječi koje su u Gramatici suvremenog turskog jezika klasificirane u modalne riječi i čestice, npr. *belki* može imati vezničku funkciju, ali to je prije svega modalna riječ jer ona mijenja značenje rečenice kao u primjerima: *Ahmed geldi.* (Ahmed je došao.); *Ahmed **belki** geldi.* (Ahmed je **možda** došao.) ***Belki** Ahmed geldi.* (**Možda** je Ahmed došao.).

Nakon što smo prikazali podjelu veznika u savremenom turskom jeziku, u nastavku rada osvrnut ćemo se na gramatike na turskom jeziku, te vidjeti kakav je položaj veznika u gramatikama pisanim na turskom jeziku, kao i onim koje se tiču dijalekata turskog jezika.

Najjednostavniju definiciju veznika dali su Nuretin Demir i Emine Jilmaz nazvavši ih “elementima koji u pogledu značenja i funkcije povezuju reči, sintagme, rečenice“. Mehmed Hengirmen, Mustafa Ozkan i Muhitin Bilgin daju skoro identične definicije veznika – “riječi koje povezuju riječi, sintagme i rečenice“. Najiscrpniju definiciju veznika dala je Zejnep Korkmaz, po kojoj su veznici “gramatički elementi koji u pogledu forme i značenja povezuju

¹⁷ Ibid, str. 422-424.

riječi, grupe riječi, rečenice, a ponekad i cele paragrafe i koji zahvaljujući svojoj funkciji stvaraju smislene odnose između reči koje povezuju.¹⁸

Ahmed Cevat Emre je dao definiciju veznika u turskom jeziku: “Jezička sredstva koja se koriste za označavanje veza i vezničkih odnosa između riječi i rečenica, nazivaju se veznicima”.¹⁹ Prema mišljenju nekih autora, kao što je K. Grönbech u turskom jeziku ne postoje veznici. Grönbech tvrdi da svaka njihova upotreba dovodi do kvarenja jezika. On smatra da korištenjem veznika, pogotovo onih stranog porijekla, stavlja turski jezik, a posebno u pogledu sintakse, pod uticaj stranih jezika.²⁰

Veznici se u turskom jeziku mogu klasificirati prema više kriterija: prema njihovom porijeklu, prema obliku i morfološkoj strukturi, mjestu gdje se koriste, kao i funkcijama koje obavljaju.²¹

S. Bradašević u svojoj doktorskoj tezi pod nazivom *Sintaksa i semantika veznika u savremenom turskom jeziku* govori o tome kako je najveći broj veznika po porijeklu korijena pripada turskom jeziku, bez obzira na to što je uvek bilo i biće gramatičara koji veznike uopšte ne smatraju imanentnim turskom jeziku.²²

Veznici arapskog porijekla u turskom jeziku su: *adeta, aksi halde, aksine, aksi taktirde, amma, ama, amma ki, asıl, amma ve/akin, bahusus, bilakis, bilhassa, binaenaleyh, bittabi, esasen, fakat, filhakika, galiba, gayri, hakikaten, ... halde, hasılı, hatta, hülasa, hususiyle, illa (>ille), lakin, madem, mahaza, mamafih, mesela, nihayet, tabif, vakia, ve, ve/akin, velev, velhasıl, yani, zahir, zaten, zira vb.*²³

Veznici perzijskog porijekla u turskom jeziku su: *bari, çünkü, eğer, gerçi, güya, hem ... hem, hergiz, hiç, hoş, ki, kah ... kah, meğer, meğer ki, ya ... ya vb.*²⁴

Neki veznici su također arapsko-perzijski, perzijsko-arapski, to je mješavina arapsko-turskih, perzijsko-turskih ili arapsko-perzijsko-turskih veza: *belki, belkim, bilmem ki, canım, canım sende, demek ki, hiç olmazsa, hiç şüphesiz, hiç yoksa, ihtimal ki, illa*

¹⁸ Bradašević, S. (2013.) *Sintaksa i semantika veznika u savremenom turskom jeziku*. Doktorska teza. Beograd: Univerzitet u Beogradu Filološki fakultet. (Dostupno na: <file:///C:/Users/Dell/Downloads/9%20sasa%20doktorat%20izmene.pdf> Pristupljeno: 5.7.2023. u 15:58)

¹⁹ Ibid, str. 28.

²⁰ K, Grönbech.: *Türkçenin Yapısı*, (prev.: Mehmet Akalın), TDK Yay., Ankara, 1995. str. 44-45.

²¹ Zeynep, Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2009. str. 1094.

²² Bradašević, *Sintaksa i semantika veznika u savremenom turskom jeziku*, str. 22.

²³ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, str. 1094.

²⁴ Ibid, str. 1095.

*ki, madem ki, meğer ki, meğerse, nasıl ki, nasılsa, ne var ki, ne yazık ki, ola ki, olmaya ki, öyle ki, sadece, sanki, şöyle kim, şu kadar ki, şu var ki, şüphesiz, ya ... veya, ya ... veyahut, yok canım, zira ki, zira kim vb.*²⁵

Veliki je broj veznika **turskog porijekla**. Neki od njih su: *açıkçası, ancak, anlaşılan, ardından, arkasından, ayrıca, bak, bakalım, bakarsın, bakın, bereket verszn, besbelli, bırak, bile, bilemedin, bilmem, bi/sen, bir ... bir, bir de, böylece, böylelikle, bununla beraber, bununla birlikte, da, dahası, dahi, değil mi, değilse, derken, diyeceğim, doğrusu, doğrusunu istersen, dolayısıyla, gerek. .. gerek, haniya, hele, ile, ise, ister ... ister, kısaca, kısacası, nasıl, nasılsa, ne demek, ne ... ne, nedense, ne gezer, neredede, nerde, neredeyse, nitekim, olsa olsa, oysa, şimdilik, şimdiyse, şöyle, şöyle dursun, tek, uzatmayalım, üstelik, üstelik de, üstüne üslük, varsın, yalnız, yalnızca, yetmemiş, yine, yine de, yok, varsa ... yoksa, yoksa vb.*²⁶

Također, Bradašević navodi da je u skladu sa gramatikama na turskom jeziku data je podjela veznika prema tipu jezičke konstrukcije koju povezuju. U suštini se veznici dijele na one koji povezuju unutarrečenične strukture i one koji povezuju rečenice. Na taj način su svi veznici koji služe za međusobno povezivanje nezavisnih i zavisnih rečenica, stavljani u istu kategoriju.

Veznici za nabranje (siralama bağlaçları) su riječi istog značenja ili upotrebe koje dolaze jedne iza drugih i povezuju riječi i rečenice. Obično se tu radi o jednostavnom redupliciranju reči: *ama... ama..., bir... bir..., bir... bir de..., da... da..., desem... desem..., diyelim... diyelim..., gerek... gerek, hem... hem..., ile, ister... ister..., olsun... olsun.*

Veznici za izjednačavanje (denkleştirme bağlaçları), rastavni veznici, sastoje se od parova koji mogu zamjenjivati jedan drugi i tu su da bi vezali dvije nezavisne rečenice: *veyā, veyāhut, da, ya, yahut..., ya... ya..., ya... ya da...* - *Poredbeni veznici (karşılaştırma bağlaçları) su: hem... hem..., ne... ne..., ya... ya.*

Veznici za naglašavanje (pekiştirme bağlaçları) služe za naglašavanje radnje osnovne rečenice. To su: *acaba, alimallah, allah var, ama, amma, amma da, besbelli, de/da, dahi, ise...*

²⁵ Ibid, str. 1095.

²⁶ Ibid, str. 1095-1096.

Reduplicirani veznici (nöbetleşme bağlaçları) su po strukturi slični našim neodređenim zamjenicama, samo što se pojavljuju u parovima. Na primer: *bazen ... bazen...*, *bazi... bazi ...*, *bir... bir...*, *kimi... kimi*.

Rečenični veznici (cümle bağlaçları) mogu da služe samo za povezivanje rečenica iako prethodni veznici mogu povezivati i riječi i rečenice. Takvi su na primer: *acaba*, *allahtan*, *ama*, *ancak*, *ancak ki*, *arkasından*, *artık*, *ğalan*, *asıl itibariyle*, *asla*, *atıyorum*, *aynı*, *bari*, *bereket*, *bereket versin*, *bereket versin ki*, *sebeple*, *bu durumda*, *bu şekilde*, *bu arada*, *bu sırada*, *bu acidan*, *bunun haricinde*, *bunun esasında*, *bunun yanında*, *çünkü*, *de*.²⁷

²⁷ Bradašević, *Sintaksa i semantika veznika u savremenom turskom jeziku*, str. 33.

SLOŽENA REČENICA U TURSKOM JEZIKU

Rečenice koje u svom sastavu sadrže više od jednog predikata nazivaju se složene rečenice. Ustrojstvo svake složene rečenice sastoji se od zadanog skupa *jednostavnih (ishodišnih) rečenica*, koje su posebnim operacijama (tzv. sklapanjem) preoblikovane u složenu. Stoga se složene rečenice i dijele (klasificiraju) prema tipu sklapanja. Tip sklapanja ovisi o strukturi jezika premda su, bez obzira na razlike među jezicima, uočeni postupci sklapanja koji su manje-više univerzalni. Turske se složene rečenice prema tipu sklapanja mogu podijeliti na:

- a) **asindetske (bezvezničke);**
- b) **sindetske (vezničke);**
- c) **sintetičke (one koje se uvode infinitnim predikatom (kondicional i kondicionalna modalnost));**
- d) **rečenice s morfološko-sintaktičkim načinom izražavanja subordinacije.**²⁸

S obzirom na sklapanje ishodišnih rečenica u složenu turski i hrvatski jezik raspolažu dvama istovjetnim načinima izražavanjima koordinacije i subordinacije: asindetskim (bezvezničkim) i sindetskim (vezničkim). Sindetsko sklapanje je rezultat kontakta turskog jezika s perzijskim i arapskim jezikom, iz kojih je posudio veći broj konjuktora (nezavisnih) i subjunktora (zavisnih veznika). S veznicima je “preslikan“ i neturski ustroj nekih složenih rečenica.²⁹

²⁸ Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, str. 478.

²⁹ Ekrem Čaušević, *Ustroj, sintaksa i semantika infinitivnih glagolskih oblika u turskom jeziku*, Ibis grafika d.o.o, Zagreb 2018, str. 1.

ASINDETSKE REČENICE

Asindetska rečenica se na jednostavan način definiše kao složena rečenica u kojoj ne postoje veznici, a ipak je prisutan odnos koordinacije i subordinacije. Asindetske se rečenice tvore tako da se najmanje dvije jednostavne rečenice sklapaju operacijom nizanja u jednu, i to tako da im se rečenična granica (tačka) promijeni u nerečeničnu (zarez, tačka, zarez).³⁰

U književnim tekstovima koje smo mi obrađivali nailazimo na ove primjere asindetski sklopljenih složenih rečenica:

Tek başına yaşıyordum, parasızdım. (Nedim Gürsel, Son Tramvay – Mendil, 1991: 18)

Živio sam sam, bio sam bez novca. (str. 93)

Otomobiler seyrelir, yeşilikler çoğalır, güneş ağaçların arasından süzülür. (Füruzan, Sevda Dolu Bir Yaz, 1999: 11)

Broj automobila se smanjuje, zelenilo se povećava, sunce se probija kroz drveće.

Beyaz saçlarını arkadan topuz yapmış, alnındaki kırışıkları iyice ortaya çıkmıştı. . (Nedim Gürsel, Son Tramvay – Mendil, 1991: 19)

Bijelu je kosu savila u punđu, bore na čelu bile su joj prilično izražene. (str. 94)

U gore navedenim primjerima u prijevodu na bosanski jezik također imamo bezvezničku nezavisnosloženu rečenicu, baš kao i u turskom jeziku.

Pancurlara baktım: Hepsi kapalı: uyuyorlar, dün gece geç yattılar. (Orhan Pamuk, Sessiz Ev, 1991: 55)

Pogledao sam u žaluzine: sve su zatvorene; spavaju, sinoć su kasno legli. (str. 56)

U ovom primjeru također imamo asindetsku tursku rečenicu, i u prijevodu na bosanski jezik također se uočava nezavisnosložena asindetska rečenica. Prevodilac je prigodno slijedio interpunkciju pa je u prijevodu uspješno upotrijebio dvotačku kao što stoji u izvornom tekstu.

³⁰ Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, str. 478.

*Ömrünün ilk ve son aşkını İstanbul'da **tanımış**, genç kız kalbi İstanbul'da **çarpmaya başlamıştı**.* (Nedim Gürsel, Son Tramvay – Mendil, 1991: 23)

Prvu i posljednju ljubav u svom životu upoznala je u Istanbulu, malo djevojačko srce počelo je kucati u Istanbulu. (str. 97)

*Caddenin kalabalığına, arada bir geçen altı tramvaylarla ölüm kararı faytonlara **bakıyor**, kasadaki şişman Rus madamın üzerine devrilecekmiş gibi duran karşı kaldırımdaki karanlık, taş uğultusunu **dinliyordu**.* (Nedim Gürsel, Son Tramvay – Mendil, 1991: 24)

Gledao je u gužvu na ulici, u tramvaje sa konjskom zapregom što su samo povremeno prolazili, u fijakere što prijete smrću, i slušao je brujanje u mračnim, kamenim građevinama što su se uzdizale u ulici preko puta i izgledale kao da će se srušiti na debelu rusku gospođu sa kosom. (str. 98)

U prethodna tri primjera imamo složenu rečenicu u turskom jeziku u kojoj prvi predikat nije cjelovito glagolsko vrijeme, gl. oblik *yapmış* se izjednačava sa glagolom *çıkmişti*, kao što se u drugom primjeru gl. oblik *tanımış* izjednačava sa oblikom *çarpmaya başlamıştı*, kao i gl. oblik *bakıyor* sa oblikom *dinliyordu*. U turskom jeziku, takvi oblici su zastupljeni radi ekonomičnosti jezika. U prijevodu na bosanski jezik uočavamo nezavisnosloženu asindetsku rečenicu.

*Her yer eskiiyip solmuş siyah etekliğinin cebinden kenarları işlemeli beyaz bir mendil **çıkardı**, birkaç kez **sümkürdü**.* (Nedim Gürsel, Son Tramvay – Mendil, 1991: 22)

Iz džepa crne, mjestimično izblijeđele haljine izvadila je bijelu maramicu vezenu na rubovima i nekoliko je puta obrisala nos. (str. 97)

U ovom primjeru u prijevodu na bosanski jezik uočavamo nezavisnosloženu rečenicu sa koordinativnim veznikom **i**, jer su radnje u ove dvije rečenice koordinativne, s tim što prva radnja (*izvadila je*) prethodi dugoj radnji (*obrisala je*).

*Uyandım, kalktım, kravatımı ve ceketimi **giydim**, dışarı **çıktım**.* (Orhan Pamuk, Sessiz Ev, 1991: 55)

Probudio sam se, ustao, zavezao kravatu i obukao jaknu i izašao napolje. (str. 56)

U ovom primjeru također uočavamo asindetsku rečenicu u turskom jeziku, a u prijevodu na bosanski jezik nezavisnosloženu rečenicu, s tim što je u turskom jeziku glagolom

giymek obuhvaćena i imenica kravata i imenica jakna, dok u bosanskom jeziku stoji *zavezao kravatu*. Također u prijevodu na bosanski jezik prisutan je koordinativni veznik *i*. Koordinativni veznik *i* u prevodu je i u ovome primjeru uveden za radnje koje slijede jedna za drugom tako da se prethodna radnja završi do početka naredne radnje.

*Bu yıl yağışsız hava pek **olmadı** ya, onları kanal boyunda yürürken görmek, Zoe'nin minik adımlarına uymaya çalışan Madam Suslova'nın sabırlı, yorgun hareketlerini izlemek yine de tuhaf bir iyimserliğe **yolaçardı** içimde.* (Nedim Gürsel, Son Tramvay – Mendil, 1991: 17)

Ove je godine malo bilo vremena bez padavina, *pa* je u meni stvaralo neki čudni optimizam vidjeti njih kako hodaju duž kanala i pratiti strpljive, umorne pokrete Madam Suslove koje je ona pokušavala da uskladi sa sitnim koracima Zoe. (str. 92)

U ovom primjeru u prijevodu na bosanski jezik prisutan je veznik *pa*, zbog gl. oblika *olmadı ya*, koji upućuje na posljedično značenje. Ovdje veznik *pa* gradi zavisnosloženu rečenicu.

*Konserden çıkışta annesi piyano dersleri önerisini anlamlı bir gülümsemeye **karşlamış**, o ise heyecanını gizlemeye çabalayarak pek istekli **görünmemişt**i.* (Nedim Gürsel, Son Tramvay – Mendil, 1991: 24)

Kad su izašli sa koncerta, njena je majka sa značajnim osmijehom prihvatila grofov prijedlog o časovima klavira, a ona nije posebno pokazala volju nastojeći da tako skrije svoje uzbuđenje. (str. 98)

U ovom primjeru u prijevodu na bosanski jezik uočavamo rastavnu rečenicu i prisutan rastavni veznik *a*. U turskoj rečenici uočavamo *ise*, međutim, u podjeli veznika u Gramatici suvremenog turskog jezika *ise* se ne svrsatava među veznike. Dok autorica Zeynep K. *ise* ipak svrstava u veznike i to turskog porijekla.

*Faruk Bey **ıçtı**, içerken Nilgün onu **seyretti**.* (Orhan Pamuk, Sessiz Ev, 1991: 55)

Gospodi Faruk je pio, a Nilgun ga je gledala. (str. 56)

U ovom primjeru u prijevodu na bosanski jezik uočavamo veznik *a*. Rastavno značenje prevodilac je ovdje prepoznao u upotrijebljenom glagolskom obliku *içerken* (gerund

glagola *içmek*). To je prevodiocu omogućilo da uspješno izbjegne prevesti taj glagolski oblik i ponavljanje istoga glagola (Gospodin Faruk je pio, a dok je pio, Nilgün ga je posmatrala.)

İlk yaz geldi işte, martınların lekesiz, sütbeyaz kanatlarında Paris'in bu uzak banliyösüne bile ulaştı ilk yaz. (Nedim Gürsel, Son Tramvay – Mendil, 1991: 17)

Eto došlo je proljeće. Na čistim, mliječnobijelim krilima galebova stiglo je proljeće i u ovo udaljeno predgrađe Pariza. (str. 92)

Metin'in kaçta gelip yattığını duymadım bile, gıcirtısından uyanmasınlar diye tulumbayı yavaşça çalıştırdım, soğuk sabah suyunu yüzüme vurdum, sonra içeri girdim, kapısını açtım. (Orhan Pamuk, Sessiz Ev, 1991: 55)

Nisam čak ni čuo kad se Metin vratio; da ih škripa ne bi probudila, polako sam pumpao vodu, zapljusnuo lice hladnom jutarnjom vodom pa ušao unutra, odrezao dvije kriške kruha, uzeo ih, otišao do kokošinjca i otvorio vrata. (str. 56)

U ovom primjeru, kako u originalu, tako i u prijevodu uočavamo niz rečenica u jednoj, čak je u prijevodu taj niz prekinut veznikom *pa* - *zapljusnuo lice hladnom jutarnjom vodom pa ušao unutra*. Veznik *pa* je došao zato što je riječ o radnjama koje u linearnom nizu slijede nakon prethodno završenih radnji.

U asindetskim rečenicama ishodišne (jednostavne) rečenice nižu se jedna do druge, ali međusobno i dalje ostaju gramatički nepovezane u nezavisne jedna od druge. Među njima, međutim, može postojati *uska smisaona veza*, dakle odnos koji na *semantičkom planu* može biti i nezavisan i zavisan. Bez obzira na prisutnost uske smisaone veze, ove su rečenice *zbog odsutnosti formalnog izraza zavisnosti među članovima rečeničnog niza*, nezavisnosložene.³¹ Pogledajmo to u sljedećem primjeru:

Su kaynamış, çayı demledim. (Orhan Pamuk, Sessiz Ev, 1991: 56)

Voda je prokuhala, zakuhao sam čaj. (str. 57)

U ovom primjeru imamo asindetsku rečenicu na turskom jeziku, a tako isto i nezavisnosloženu rečenicu u prijevodu na bosanski jezik. Međutim među ova dva predikata postoji uska smisaona veza. Oblik *kaynamış* je ustvari *kaynamıştı*. Osoba je prvo morala prokuhati vodu, onda zakuhati čaj, zbog toga su ustvari i različiti predikati u ovim rečenicama.

³¹ Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, str. 478.

Sütümün kalan yarısını içiyor, su ısınsin diye bekliyordum, mezarlığı düşündüm, heyecanlandım, biraz tuhaf oldum, çamaşırlıktaki eşyalarını, araçlarını da düşündüm. (Orhan Pamuk, Sessiz Ev, 1991: 61)

Pio sam preostalo mlijeko i čekao da se voda ugrije; pomislio sam na groblje, i bilo mi je nekako čudno: sjetio sam se i stvari i sprava iz vešeraja. (str. 63)

U ovom primjeru imamo asindeksu rečenicu na turskom jeziku u kojoj su prisutni različiti oblici predikata. Kao što je bio slučaj u nekim od prethodnih primjera, ovdje oblik *içiyor*, ustvari glasi *içiyordum*, poistovjećuje se sa prvim narednim predikatom. Također u prijevodu na bosanski jezik uočava se kako su prve dvije rečenice povezane veznikom *i* - *Pio sam preostalo mlijeko i čekao da se voda ugrije*, što je interesantno jer u izvorniku na turskom jeziku veznik nije upotrijebljen, već su rečenice poredane u niz jedna do drug, također i u narednim se rečenicama u ovom primjeru također vidi povezanost veznikom *i*: *omislio sam na groblje, i bilo mi je nekako čudno*. Ovo je lijep primjer koordiniranih radnji. One se odvijaju uporedu, zato u našem jeziku ne može rečenica biti bez veznika: Pisao sam preostalo mlijeko, čekao da se voda ugrije. Ovakva rečenica bila bi moguća u našem jeziku kada bi u nju bila uvrštena još neka radnja (tj. još neka rečenica) koja bi se opet za prethodne morala vezati veznikom *i*.

Tepsini alıyordum, birden dolabının kapısını kapadı ve bağırdı. "Yaklaşma!" (Orhan Pamuk, Sessiz Ev, 1991: 61)

Dok sam uzimao pladanj, odjednom je zatvorila vrata ormara: "Ne prilazi!" viknula je. (str. 63)

U ovome primjeru turske asindetske nezavisnosložene rečenice pojavljuje se predikat prve rečenice u imperfektu. To glagolsko vrijeme u turskom jeziku označava radnja koja se odvija paralelno sa glagolskom radnjom (ili, u našem slučaju, sa glagolskim radnjama) u narednim rečeničnim dijelovima koje su iskazane perfektom. Ovo je značenje turskog imperfekta prevodioca uputilo da navedenu rečenicu u bosanskom jeziku iskaže zavisnosloženom vremenskom rečenicom.

Asindetske rečenice preoblikovane imenskom negacijom *değil*

U asindetski sklopljenim rečenicama s negativnim i afirmativnim oblikom predikata (**subjekti moraju biti identični**) moguće je prvi finitni glagolski predikat zamijeniti imenskom negacijom *değil*. Njen bosanski ekvivalent je nezavisnosložena suprotna rečenica s veznicima *a, nego* i *već*³². Obratimo pažnju na sljedeće primjere:

*Madam Suslova anlatıklarını dinlerken her zaman yaptığı gibi bana **değil**, pencereden dışarıya bakıyordu.* (Nedim Gürsel, *Son Tramvay – Mendil*, 1991: 25)

Dok je Madam Suslova slušala moju priču, nije gledala u mene nego u prozor, kako je uvijek činila. (str.99)

U ovom primjeru negacijom *değil* zamijenjen je negativni oblik glagola *bakmak* u imperfektu na *–(i)yordu*. Odnosno: *...bana **bakmıyordu**, pencereden dışarıya bakıyordu*. Predikati u oba dijela rečenice moraju biti izvedeni iz istog glagola.

Evo još sličnih primjera:

*Bir süre sonra oyunu **değil**, başka şeyleri düşünüyordum.* (Orhan Pamuk, *Öteki Renkler, Seçme Yazılar ve Bir Hikaye – Pencereden Bakmak*, 1999: 23)

Neko vrijeme kasnije više nisam mislio na utakmicu **nego** na nešto drugo. (str. 169)

Odnosno: *oyunu **düşünmüyordu**, başka şeyleri düşünüyordu.*

*Bununla, o yıllarda masal kitaplarında ve gazetelerde hakkında çok şey okuduğum ve kremalı pastalar gibi renkli Batı saraylarını **değil**, Dolmabahçe Sarayı'ni kastettiğini anlıyorduk elbette..* (Nedim Gürsel, *Son Tramvay – Mendil*, 1991: 35)

Naravno, odmah smo shvatili da nena misli na saraj Dolmabahçe, **a** ne na one zapadnjačke dvorce, šarene kao krem-kolači o kojima sam u to vrijeme mnogo čitao u bajmaka i novinama.. (str. 184)

Odnosno: *...kremalı pastalar gibi renkli Batı saraylarını **kastetmediğini**, Dolmabahçe Sarayı'ni kastettiğini anlıyorduk elbette.*

³² Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, str. 484.

UPRAVNI GOVOR

I upravni govor predstavlja jednu vrstu asindetskog sklapanja više osnovnih rečenica u nezavisnosloženu, pri čemu se rečenična granica između *autorskog* i *upravnog govora* mijenja u nerečeničnu (dvotačka s navodnicima ili crticom). Upravni govor se u turskom jeziku izražava na brojne načine, zavisno od toga koji se od glagola govorenja upotrebljava u autskom govoru.³³

Upravni govor s glagolom *demek*

Upravni govor priključuje se glagolu *demek* (reći, kazati) bez ikakvih *gramatičkih oznaka* (izuzev pravopisnih znakova – dvotačke i navodnika. U tom slučaju autorski govor s glagolom *demek* može stajati u:

a) *inicijalnoj poziciji*, npr.

Doğan Bey önüne bakıyor, düşünüyordu, sonra şöyle dedi: Kafam işlemeyeceğine öleyim daha iyi, anne düşünmeden yaşayamam ben ve Büyükhanım “Bu düşünmek değil yavrum, yalnızca hüznlenmek” dedi, ama birbirlerini dinlemeyi unutmuşlardı artık. (Orhan Pamuk, *Öteki Renkler, Seçme Yazılar ve Bir Hikaye – Pencereden Bakmak*, 1999: 56)

Gospodin Dogan je gledao ispred sebe, razmišljao je, onda je ovako rekao: "Bolje je da umrem nego da ne mislim, mama, ne mogu živjeti bez razmišljanja", a nena je rekla: "To nije razmišljanje, dijete moje, to je samo tuga", ali su zaboravili da slušaju jedni druge. (str. 27)

Budući da se u autorskom govoru vrši upućivanje na upravni govor, često se uz gl. *demek* susreću kataforička zamjenica *şu* ili zamjenički prilog *şöyle*, baš kao što je bio slučaj u prethodno navedenom primjeru.

b) *medijalnoj poziciji*, npr:

Kocasının sabah azığını hazırlarken, “Abe“, demişti, “İdris, neyin nesi, bu hep tıraşlanmak. Giymek kara şayak ceketini, hem de çizgili mintanı?” (Füruzan, *Parasız Yatılı - Edirne'nin Köprüleri*, 1970: 81)

³³ Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, str. 485.

Jednog jutra, dok se njen muž pripremao za izlazak, rekla mu je: “Aaaa, Idrize, kakvo je to brijanje svakog jutra? Kakve su to crne šalvare? I usto prugasta košulja?” (str. 13)

Ono što se uočava u ovom primjeru jeste različita pozicija glagola *demek*, tj. *demişti* u prijevodu na bosanski jezik, odnosno, to da se ona uopšte ne uočava kao medijalna već kao inicijalna pozicija u upravnom govoru, dok se u turskom izvorniku glagol *demek* nalazi u medijalnoj poziciji i to tako da stoji nakon uzvika, a ispred nastavka upravnog govora.

Isti postupak se uočava i u narednim primjerima:

... ‘*Bir de yakıştı ki, Hala Adile*’, ***derdi***, ‘*yaptın bana bir iyilik, arttı yığdıtlıđım*’.” (Füruzan, Parasız Yatılı - Edirne’nin Köprüleri, 1970: 81)

...Ponekad me zadirkivao : “Ožiljak mi lijepo pristaje. Baš si dobro učinila Adila. Sad sam još naočitiji.” (str.13)

“*Hala Adile*, “ ***derledir***, „*kimsenin hakkını, kimseye üst tanımaz*.” (Füruzan, Parasız Yatılı - Edirne’nin Köprüleri, 1970: 81)

Ljudi su govorili: “Svako svoje pravo može provjeriti kod tetke Adile.” (str. 14)

Neciye Yengem, “*Şişlerin nerede bilmem. Bunlar evcilik oynarken almış olmasınlar?*” ***deyince***, “*Kalmıştır Hasan’in çorapları yarım*”, *derdi ninem*. “*Donacaktır mezbahada, o taşların üstünde. Giyer tahta bir pabuç bilirim. Alışık değildir ıslağa hem de karanlığa*”.” (Füruzan, Parasız Yatılı - Edirne’nin Köprüleri, 1970: 82)

Strina Nadžije je neni odgovarala: “Ne znam gdje su tvoje igle. Da nisu uzele djevojčice kad su se igrale.” Na to je nena nastavljala govoriti: “Kako ću sad isplesti Hasanu čarape? Smrznut će se u kasapnici. Znam da nosi nanule, ali nije on navikao na mokrinu. A ni na tamu.” (str. 15)

Ovi nam primjeri pokazuju da je u bosanskom jeziku upravni govor u kojem je autorski govor u medijalnoj poziciji stilski markirana konstrukcija, dok u turskom jeziku nema stilsku markiranost.

c) *finalnoj poziciji*, npr:

Hayat... Gözünü açıyorsun varsın, kapıyorsun yoksun. Babaannem daima böyle konuşurdu. "Akıllı uslu davranmayı bilmek daima elzemdir" derdi. (Füruzan, Sevda Dolu Bir Yaz, 1999: 13)

Život... Otvoriš oči, postojiš, zatvoriš oči, više te nema. Nena je često tako govorila. Govorila je: "Treba uvijek znati ponašati se pametno i odmjereno". (str. 53)

U ovom primjeru također uočavamo razliku u poziciji glagola *demek* u turskom izvorniku i bosanskom prijevodu. Dok u turskom izvorniku glagol *demek* zauzima finalnu poziciju, u prijevodu na bosanski jezik zauzima medijalnu poziciju. Ovaj primjer potvrđuje našu prethodnu konstataciju o položaju autorskog govora u bosanskom jeziku. Primjer pokazuje da se autorskim govorom naglašava upravni govor koji slijedi.

Naravno, nije ta razlika prisutna uvijek. U primjeru koji slijedi se to vrlo lijepo može zaključiti, jer glagol *demek* zauzima istu poziciju (finalnu) u izvorniku i prijevodu:

'Buralara epeydir gelmemişsin, belli' dedi. (Füruzan, Sevda Dolu Bir Yaz, 1999: 39)

"Ti odavno nisi ovamo dolazila," rekao mi je. (str. 87)

Upravni govor s drugim glagolima govorenja

Upravni govor se ne izražava samo pomoću glagola *demek*, već se može izražavati i upotrebom drugih glagola (koji također ne moraju biti glagoli govorenja). Na primjer:

Ninem sesine öfke katardı. – Bak konuşursun cahil cahil. Bilmez misin ki, üç yıkanmada yün çorabın gider havı, keçeleşir ısıtmaz...(Füruzan, Parasız Yatılı - Edirne'nin Köprüleri, 1970: 82)

Nena je nastavljala ljutitim glasom: "Ti govoriš kao da ne znaš šta su vunene čarape. Opereš ih dva-tri puta i one više ne griju kao kad su nove. (str. 15)

Yassı, büyük bir Nestle'yi bana uzatarak değişmeyen tembihini eklerdi: - Güzelim, sakın hepsini birden yeme, e mi? Hele bu sıcakta. Dedenle anneannen yolladı, bir ucunu de ben ekledim." (Füruzan, Parasız Yatılı – Birinci Yaz Şarkıları, 1970: 46)

Pružajući mi veliku čokoladicu Nestle, dodavao bi svoje stalno upozorenje: - "Ljepotice moja, nemoj ih jesti sve odjednom, a? Naročito po ovoj vrućini. Poslali su ti deda i baka, a ja sam dodao jedan dio.

*Sorumu nedense garip bir çabuklukla **yanıtlardı** küçük teyzem. – Şeker bayramında siz geldiniz ya unuttun mu canım. Hem işleri çok biriciğim. Burası nerenin yolu. Kolay değil. Tren, vapur, tramvay. İşleri çok, çok...* (Füruzan, Parasız Yatılı – Birinci Yaz Şarkıları, 1970: 47)

Moja tetka bi iz nekog razloga začuđujućom brzinom odgovorila na moje pitanje. - Jesai li zaboravio da ste došli na Ramazanski bajram, dragi moji? A puno posla ima, jedini moji. Kuda ovo vodi? Nije lako. Vozovi, trajekti, tramvaji. Ima puno posla...

SINDETSKE (VEZNIČKE) REČENICE

Složene rečenice koje se sklapaju iz jednostavnih uvođenjem odgovarajućih veznika nazivaju se *sindetskim* ili *vezničkim rečenicama*. Prema tome služi li veznik za vezivanje nezavisnog ili zavisnog odnosa, veznike dijelimo na *koordinativne* (tzv. konjunktore) i *subordinativne* veznike (tj. subjunktore), a rečenice sklopljene pomoću njih na *nezavisnosložene* i *zavisnosložene*.³⁴

Nezavisnosložene rečenice

Nezavisnosložene rečenice, kao što smo rekli, vrsta su vezničkih složenih rečenica. Postoje različite vrste nezavisnosloženih rečenica, u kojima su rečenični dijelovi povezani različitim veznicima, vezničkim priložima i partikulama u turskom jeziku. U nezavisnosložene rečenice ubrajamo: **sastavne, suprotne i rastavne rečenice**.

Sastavne rečenice

U sastavnim rečenicama, sadržaj druge rečenice je paralelan sa sadržajem prve, ili se na njega nadovezuje. U bosanskom jeziku, te rečenice (koje sačivavaju složenu rečenicu) povezuju se veznicima *i, pa, te, ni, niti*. U turskom jeziku iste rečenice izražavaju se pomoću različitih veznika, vezničkih priloga ili partikula, koje imaju funkciju blisku vezničkoj, odnosno funkciju gramatičkih elemenata za povezivanje dvije nezavisne rečenice:

Najprije ćemo pokazati primjere sa veznikom *ve*. Takvih primjera u korpusu korištenom za pisanje rada bilo je najviše.

Takımlar çamur içindeki sahaya çıkmışlardı ve bembeyaz şortlu futbolcuların ısınmak için sağa sola koşuştuklarını görmek hoşuma gitti. (Orhan Pamuk, Öteki Renkler, Seçme Yazılar ve Bir Hikaye – Pencereden Bakmak, 1999: 23)

Timovi su izašli na blatnjav teren i dopalo mi se da gledam kako fudbaleri u sniježnobijelim šorcevima trče desno-lijevo da bi se zagrijali. (str. 169)

³⁴ Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, str. 491.

*Demir büyük kapı üçümüzün yüklenmesiyle ağır ağır **aralandı** ve karanlığın içinden benzerini hiçbir yerde duymayacağım o yılanmış, küflü toz, eskilik ve havasızlık kokusu **geldi**.* (Orhan Pamuk, Öteki Renkler, Seçme Yazılar ve Bir Hikaye – Pencereden Bakmak, 1999: 34)

Velika željezna vrata otvorila su se trudom nas sve troje i iz tame je stigao onaj miris višegodišnje ustajale prašine, starine i neprovjetrenosti kakav nigdje drugdje nikada neću osjetiti. (str. 182)

*Tek dişli ağızından, upuzun çenesinden ve yüzündeki tüylerden gene **korktuk** ve odaya girince annemize sokularak iki yanına **oturduk**.* (Orhan Pamuk, Öteki Renkler, Seçme Yazılar ve Bir Hikaye – Pencereden Bakmak, 1999: 34)

Opet smo se uplašili njezinih usta sa jednim zubom, njezine izdužene brade i dlaka na licu, pa smo, čim smo ušli u sobu, sjeli uz mamu uvlačeći se što bliže njoj. (str. 183)

U rečenici na turskom jeziku je semantika leksema je dovoljno jasno izrazila posljedično značenje. Ovako bi glasio prevod na naš jezik da je prevodilac doslovno pratio izvornik:

Opet smo se uplašili njezinih usta sa jednim zubom, njezine izdužene brade i dlaka na licu i čim smo ušli u sobu, sjeli smo uz mamu uvlačeći se što bliže njoj.

Sada ćemo pokazati primjere u kojima je partikula *de/da* u funkciji veznika, mada u podjeli veznika koju smo prema Gramatici suvremenog turskog jezika prikazali u prvom dijelu rada ova partikula se ne svrstava u veznike:

*Şimdi **düşünüyorum da** ekim devriminden sonra ailesiyle birlikte yurdundan kaçmak zorunda kalan bu soylu kadının bir kez olsun **yakınmadığını**, kuyurklu bir piyanoyla iki koltuk ve tek kişilik bir yataktan ibaret stüdyosunda sade bir yaşam **sürdürdüğünü**, anlık sevinçler küçük mutluluklarla **yetindiğini anımsıyorum**.* (Nedim Gürsel, Son Tramvay – Mendil, 1991: 19)

Sad razmišljam i sjećam se da se ta otmjena žena, koja je morala s porodicom napustiti svoju zemlju poslije Oktobarske revolucije, ni jedan jedini put nije na nešto požalila, da je vodila svoj jednostavni život u garsonjeri u kojoj su bili klavir, dvije fotelje i krevet za jednu osobu, da su joj bile dovoljne trenutne radosti i mala zadovoljstva. (str. 94)

“Edirne'nin köprülerini **görmüş mü de** bu yalak ağızların kızanları, **derler** Sabahat'a Edirne Çingenesi...” (Füruzan, Parasız Yatılı - Edirne'nin Köprüleri, 1970: 88)

“Jesu li ta bestidna djeca ikada vidjela ćuprije u Edirnama da za Sabahat govore kako je Ciganka iz Edirna?” (str. 23)

U ovom primjeru *de* je međurečenični veznik. U turskom nezavisnosložena rečenica koja izražava uzročno-posljedično značenje.

Veznik *hem ... hem(de)* je porijeklom iz perzijskog jezika. U bosanskom jeziku nosi značenje **i...i**.

“Dizin dizin, ama **hem** sıkı dikin, **hem** sıra sıra olsun.” (Füruzan, Parasız Yatılı - Edirne'nin Köprüleri, 1970: 76)

“Poravnajte, samo šijte čvrsto i u ravnom nizu.” (str. 6)

Primjera sa ovim veznikom u korpusu korištenom za pisanje rada bilo je veoma malo.

Veznik *ne...ne(de)* je porijeklom iz perzijskog jezika. U bosanskom jeziku nosi značenje **ni...ni; ni...niti; niti...niti**

U korpusu korištenom za pisanje rada nismo naišli na primjer u kojem je ovaj veznik međurečenični, međutim možemo ga pokazati na ovaj način u nekoj drugoj funkciji u odnosu na bosanski ekvivalent:

*Şunu bir anla artık: Sen **ne** kimsenin boş vaktini dolduracağı, **ne** ikinci üçüncü plana atacağı, **ne** kimsenin yalnızca istediği zaman arayıp soracağı, **ne de** kimsesi kalmayınca geri döneceği insansın.* (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 85)

Shvati ovo sada: **Niti** si osoba s kojom će neko popuniti svoje slobodno vrijeme, **niti** koju će staviti u drugi plan, **niti** zvati samo kada to želi, niti kojoj će se vraćati kada više nema nikoga.

U ovom primjeru veznik *ne...ne (de)* u turskom jeziku povezuje sintagme koje su u bosanskom jeziku zavisne rečenice.

Suprotne rečenice

Rečenice kojima se izražava međusobno suprotan odnos nazivamo suprotnim rečenicama. U bosanskom jeziku ovakve rečenice povezuju se veznicima *a, ali, nego, no, već*, a u turskom odgovarajućim veznicima, vezničkim priložima, partikulama, i sl. Evo nekoliko primjera ove vrste rečenica:

*Böylece elimde Meşhurlar Serisi'nden tam 173 ne resim oldu, **ama** bütün seriyi tamamlamak için hala yirmi yedi eksiğim vardı.* (Orhan Pamuk, Öteki Renkler, Seçme Yazılar ve Bir Hikaye – Pencereden Bakmak, 1999: 24)

Tako sam imao ukupno 173 sličice iz Serije Slavnih, ali mi je nedostajalo još 27 da popunim seriju. (str. 171)

*O da bana çarptı, **ama** bir şey olmadı.* (Orhan Pamuk, Öteki Renkler, Seçme Yazılar ve Bir Hikaye – Pencereden Bakmak, 1999: 32)

I on je mene udario, ali mi ništa nije bilo. (str. 180)

*Elini ensemden sırtıma sokup ne kadar terlediğimi gördü, **ama** kızmadı.* (Orhan Pamuk, Öteki Renkler, Seçme Yazılar ve Bir Hikaye – Pencereden Bakmak, 1999: 32)

Prešla mi je rukom od potiljka niz leđa i vidjela koliko sam se oznojio, ali se nije naljutila. (str. 180)

*Affetmek, geçmişi değiştirmez **ama** geleceğini önünü açar.* (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 34)

Praştanje ne može promijeniti prošlost ali otvara vrata budućnosti.

*Ertesi gün duvarın yanında muhafızın soğuktan donmuş cesedini görürler; duvara da bir şeyler karalanmıştır ve şu yazmaktadır: 'Kral'ım soğuğa alışkandım; **fakat** senin sıcak elbise vaadin beni öldürdü.* (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 178)

Sljedećeg dana vidjeli su tijelo stražara smrznuto pored zida; na zidu je nešto bilo našvrljano i ovo je pisalo: 'Kralju moj, navikao sam na hladnoću, ali tvoje obećanje o toploj odjeći me je ubilo.

‘Çukur çok derin. Dışarı çıkmanız imkansız!’ **Fakat** çukura düşen kurbağalar onların söylediklerine aldırmayıp çıkmam için mücadele etmeye devam etmişler. (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 17)

“Jama je previše duboka. Nemoguće je da izađete!“ Ali žabe koje su pale u jamu ignorisale su njihove riječi i nastavile da se bore da ja izađem.

U ovome posljednjem primjeru nova rečenica počinje suprotnim veznikom, te smo je zbog toga uvrstili u primjer, inače nije riječ o složenoj rečenici, ali s obzirom na to da je primjera sa ovim veznikom u funkciji međurečeničnog veznika bilo malo, pokazali smo i ovu njegovu funkciju.

Sada prelazimo na veznik *de/da* koji također može biti u vezničkoj funkciji. Da bi imala značenje suprotnog veznika, jedan od predikata rečenica koje se koordiniraju *mora biti negativan*.³⁵ Na primjer:

*Gün boyu sinemanın yanındaki arsada, koşmaca, saklambaç oynardık **da**, boynumuz kararıp kirlenmezdi.* (Füruzan, Parasız Yatılı - Edirne'nin Köprüleri, 1970: 88)

Po cijele dane smo se s drugom djecom igrale na poljani kraj zgrade kina, **ali** nam vrat nikada nije bio prljav. (str. 24)

*Ninem ördüğü ilmiklerin sayısını unuttuğunu, çorap koncunun geniş olacağını söyleyince, yengem orayı sökmesi gerektiğini, **yoksa** çorabın boru çiçeğine döneceğini söyleyerek yanıtlardı onu.* (Füruzan, Parasız Yatılı - Edirne'nin Köprüleri, 1970: 90)

Nena je govorila da je zaboravila koliko je redova isplela i da će čarape možda biti široke. Na to je strina govorila da taj dio treba isporiti, **inače** će grlo čarapa biti kao cijev. (str. 25)

U ovom primjeru prisutan je suprotni veznik *yoksa* iz turskog jezika koji se na bosanski jezik prevodi također suprotnim veznikom *inače*. Međutim, ono u čemu se vidi razlika jeste prijevod, odnosno to da je ova zavisnosložena rečenica u turskom jeziku na bosanski jezik preveda dvijema rečenicama.

³⁵Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, str. 495.

U gramatikama turskog jezika navedeni su još neki veznici koji mogu povezivati rečenice unutar suprotne nezavisnosložene rečenice, koji u korpusu korištenom za pisanje ovog rada nisu pronađeni. To su sljedeći veznici:

Gel gelelim – sinoniman je turskim veznicima *ne var ki, fakat, ama, ancak*. Na bosanski jezik se prevodi veznicima *no, međutim*. Zatim veznik *meğer(se)*, također u bosanski jezik se prevodi veznicima *no, međutim*, a također i veznik *meğerki*, na bosanski jezik se prevodi veznikom *osim ako ne*.

Rastavne rečenice

Rečenice u kojima se izražava realizacija ili jednog ili drugog sadržaja, ali nikako i jednog i drugog nazivaju se rastavnim rečenicama. Na primjer:

...Ya bizi önüne katıp pazara götürür ya da “mari Naciye!... “ diye seslenirdi yengeme. (Füruzan, Parasız Yatılı - Edirne'nin Köprüleri, 1970: 80)

...İli je izlazila na pazar vodeći nas dvije sa sobom, ili je dozivala strinu: “Nadžija!“.

Yemeklerini büyük teyzem yaptırıp kedni getirir ya da şoförle bir sefer tası içinde yollardı. (Orhan Pamuk, Öteki Renkler, Seçme Yazılar ve Bir Hikaye – Pencereden Bakmak, 1999: 33)

Hranu joj je pravila najstarija tetka i sama je donosila ili bi joj poslala po vozaču. (str.182)

Kendine sorarız: “Beni başarısızlığa iten bu nedeni değiştirmek kendi elimde mi, yoksa etki ve kontrol alanımın dışında mı?” (Mümin Sekma - Hayat kaybettiğin yerden baslar, 2015: 77)

Pitamo se: Da li je u mojoj moći da promijenim ovaj uzrok neuspjeha ili je to izvan moje sfere uticaja kontrole?

Kimi kitap okur; kimi tavla ve satranca meşgul olur, kimi yeni yazılmış gazeller getirip maarıften bahsolunur; nice akçeller ve pullar sarfedip ahabap toplantısına sebep olmak için ziyafet tertip edenler, bir iki akçe kahve bahası vermekle andan fazla toplantısı safası eder oldular. (Vasfi Mahir Kocatürk – Türk Edebiyatı Antolojisi, 1967:167, Peçevi Tarihi, Seçmeler, Türkiye’de Kahve ve Tütün, piredio Ahmet Refik, 1933.)

Neki bi čitali knjige, neki bi se zabavljali tavlom i šahom, neki bi donijeli tek napisane gazele i tu bi se razgovaralo o poetskom umijeću; oni koji su potrošili mnogo novca priređivajući gozbe da bi okupili prijatelje plaćajući akču ili dvije za kahvu odjednom bi počeli organizirati više druženja.

Kimi bilinmeyen diyarlara gitti, kimi de bambaşka bir insan hâlinde içimizde, ama onlarda o eski zamandan bir iz aramak beyhude... (Güzel Yazılar Hikayeler 2, Oktay Akbal – Bizans Definesi 2018:69)

Neki su otišli u nepoznate krajeve, a neki su u nama kao sasvim druga osoba, ali uzaludno je u njima tražiti trag tog davnog vremena...

Kod prethodno navedenih primjera sa zamjenicom *kimi* ono što se uočava i dominira jeste upravo semantički nivo, kojim se izražava ta suprotnost, te smo iz tog razloga ove primjere uvrstili u ovu grupu.

Možemo zaključiti da se u književnim djelima koja su korištena za pisanje rada najviše susreću: veznik *ve*, koji je sa bosanski jezik prevodi kao veznik *i*, također u sklopu sastavnih nezavisnosloženih rečenica, zatim veznik *ama* koji je suprotni veznik u oba jezika, a koji se na bosanski jezik prevodi kao *ali*, kao i veznik *ya...ya(da)* rastavnih zavisnosloženih rečenica, također je u bosanskom jeziku rastavni veznik, a prevodi se *ili...ili*.

ZAVISNOSLOŽENE REČENICE SA SUBJUNKTOROM KI:

U turskom jeziku doista jezička jedinica koja glasi *ki* ima više funkcija. Ali ona je različita.. Stoga, u ovom radu će biti obrađena u posebnom poglavlju.

Subjunktora *ki*, nesumnjivo perzijskog porijekla, potisnuo je istoznačni turski *kim*, koji danas susrećemo u subjunkturu *nitekim*³⁶. Neki europski lingvisti, a turski u pravilu, razdvajaju odnosnu zamjenicu *ki* od subjunktora *ki*. Perzijski jezikoslovci pak to u principu ne čine, nego sve upotrebe veznika *ki* podvode pod moguće semantičke realizacije, inače toliko raznovrsne za *gramatičke veznike*. No, bez obzira na postupak za koji se istraživač opredjeljuje, bitno je imati na umu da se radi o istom, a ne o dvama različitim veznicima.

U savremenom turskom jeziku subjunktora *ki* povezuje različite tipove zavisnosloženih rečenica. U nastavku pogledajmo neke primjere različitih vrsta rečenica, koje smo pronašli u korpusu, a koje se grade pomoću subjunktora *ki*.

Zavisnosložena izrična rečenica sa subjunktorom ki:

Bu arada belirtmek gerekir ki, Ataç'ın zamanında Zıya Gökalp'in görüşü hiçbir şekilde hüküm sürememiş, Eğitim Bakanlığı 1 Eylül 1929 tarihinde Arapça ve Farsçayı okul müfredatlarından çıkarmıştır. (Geoffrey Lewis – The Turkish Language Reform - Trajik Başarı, Türk Dil Reformu – Atay, Ataç Sayılı, 2016: 119, Çeviren: Mehmet Fatih Uslu)

Uzged, treba napomenuti da mišljenje Zija Gokalpa, u Atačevo vrijeme, ni na koji način nije bilo uvriježeno. Ministarstvo prosvjete je 1. Septembra, 1929. godine izbacilo arapski i perzijski jezik iz školskih programa.

Yetiştigi bostan belli ki güneş almamış, toprağı katılmış. (Füruzan, Parasız Yatılı - Edirne'nin Köprüleri, 1970: 78)

Vidi se da nije sazrila na suncu, da je rasla na nerodnoj zemlji. (str. 9)

Biz bilmezdik ki, yoksul olduğumuzu. (Füruzan, Parasız Yatılı - Edirne'nin Köprüleri, 1970: 86)

Nas dvije nismo znale da smo mi siromašni. (str. 19)

³⁶ O tome opširnije vidjeti u: Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, str. 501.

U prvom primjeru prisutan je glagol govorenja (*belirtmek*), u (3) primjeru glagol *bilmek* koji znači *znati*, dakle nije gl. govorenja ali je njegova semantika bliska takvom glagolu. U oba primjera subjunktor *ki* povezuje glagolske rečenice.

Primjer (2) je drukčiji zato što je glavna rečenica imenska (*belli ki*) i zato što se ovdje pojavljuje kao umetnuta rečenica usred zavisnog rečeničnog dijela.

Zavisnosložena posljedična rečenica sa subjunktorom *ki*:

Öte yanda ninem, amcam, Ishak Amca, geride bıraktıklarını öylesine ince ayrıntılarla anlatmaya başlamışlardı ki, amcamın tüm unutmış gözüdüğü şeylerin ne denli canlı, sıcak, değişmiş kaldığını duymak şaşırtıyordu yengemi. (Füruzan, Parasız Yatılı - Edirne'nin Köprüleri, 1970: 96)

Za to vrijeme su nena, amidža i amidža Ishak počeli pričati o prošlosti tako detaljno da je strina bila iznenađena kako je amidža sve pamtio živo, toplo i vjerno iako se držao kao da je zaboravio. (str. 33)

Her şey o denli değişmişti ki, duygularımız, tepkilerimiz yerlerini şaşırmıştı. (Füruzan, Parasız Yatılı - Edirne'nin Köprüleri, 1970: 100)

Sve se toliko promijenilo da su se i naša osjećanja izmiješala. (str. 38)

Öylesine kapalı olmaya alışmışlardı ki, uzun süredir, bir yanlarında duruluup kalmış yaşamının, birden zorlayarak, kaynayarak gelen bu alışılmadık büyümesini, kendilerine dönük karşılayabiliyorlardı ancak. (Füruzan, Parasız Yatılı - Edirne'nin Köprüleri, 1970: 98)

Toliko su se već bili navikli zadržati svoja osjećanja u sebi da su u toj neočekivanoj, iznenadnoj plimi života, koja je za svakoga od njih već dugo vremena bila zaustavljena, uživali jednostavno se prepuštajući valovima. (str. 36)

U svim navedenim primjerima uočavamo da su u pitanju glagolske rečenice. Također, primjećujemo da zavisna rečenica uvijek dolazi prije glavne rečenice, te da u prvom dijelu rečenice, odnosno u zavisnoj rečenici sa subjunktorom *ki*, u svim primjerima stoji glagol u pluskvamperfektu, jer radnje koje se opisuju u tim rečenicama su prethodile radnji koja dolazi u glavnoj rečenici. Potrebno je uočiti da u zavisnom dijelu rečenice dolazi prilog *öylesine, o denli*, kao što je slučaj i u našem jeziku. U glavnoj rečenici predikati stoje u različitim gl.

oblicima: u prvom primjeru u imperfektu na –(i)yordu, u drugom primjeru pluskvamperfekat na –mıştı, a u trećem primjeru forma mogućnosti + imperfekat na –(i)yordu.

Zavisnosložena poticajna rečenica sa subjunktorom ki:

Siz de unutmayın ki; hayat bazıları için kaybettiği yerden başlar. (Mümin Sekma - Hayat kaybettiğin yerden baslar, 2015: 27)

A ni vi ne zaboravite da za neke ljude život počinje ondje gdje su izgubili.

Görmeye çalış ki, bütün pisliğine ve kalleşliğine rağmen dünya yine de insanoğlunun biricik mekanıdır. (Mümin Sekma - Hayat kaybettiğin yerden baslar, 2015: 169)

Pokušaj da svijet, uprkos svim nelagodama i izdajama, posmatraš kao jedino mjesto čovječanstva.

U ovom primjeru zavisna rečenica slijedi nakon glavne. Glavna rečenica je na prvom mjestu. Druga je objekatska rečenica jer se ponaša prema predikatu glavne rečenice kao njen objekat. S obzirom na to da su u pitanju zavisnopoticajne složene rečenice predikat u zavisnoj glavnoj rečenici stoji u imperativu. U prvom primjeru u pitanju je glagolska rečenica, a predikat glavne rečenice stoji u prezentu na –r, u drugom primjeru je imenska rečenica, predikat je u prvoj genitivnoj vezi.

Zavisnosložena vremenska rečenica sa subjunktorom ki:

Biz de, babam gibi, ellerimizi yün pantolonlarımızın ceplerine sokmuş, sırtımızı sahaya dönmüş, öteki seyicilere bakıyorduk ki kalabalıktan biri babama seslendi. (Orhan Pamuk, Öteki Renkler, Seçme Yazılar ve Bir Hikaye – Pencereden Bakmak, 1999: 23)

Kao otac, i mi smo zavukli ruke u džepove vunениh pantalona, okrenuli leđa igralištu i posmatrali druge gledaoce, kad se neko iz gužve oglasio prema ocu. (str. 169)

U ovom primjeru imamo zavisnosloženu vremensku rečenicu sa subjunktorom ki u kojoj se uočava slaganje imperfekta na –i(yordu) i perfekta na –di. Dok traje nesvršena radnja koja je iskazana imperfekta na –i(yordu), odvija se druga svršena radnja iskazana perfektom na –di: ...posmatrali smo...kad se neko oglasio.

SLOŽENE REČENICE S INFINITNIM PREDIKATOM

Za razliku od analitičkog načina izražavanja zavisnosloženih rečenica (subjunktor s finitnim gl. formama), sintetički način podrazumijeva uvođenje infinitnog PREDIKATA *u sklopu zavisne rečenice*. U turskom jeziku tu funkciju može imati samo kondicional, odnosno kondicionalna modalnost. U savremenom turskom jeziku pogodbeno značenje može pojačati veznicima *eğer/şayet* oba iz perzijskog jezika, ali se pogodbeno rečenica *ne može izraziti veznikom i finitnim gl. oblikom*.³⁷

U turskom jeziku kondicional (u širem smislu uključuje i kondicionalnu modalnost) upotrebljava se gotovo isključivo kao *predikat zavisne pogodbene rečenice ili protaze, odnosno kao predikat zavisne rečenice drugih tipova složenih rečenica s kondicionalnim formama*. Izuzetak su rečenice s irealnim kondicionalom, npr. *Keşke bunu bilmiş olsaydım!* – kamo sreće da sam to znao!³⁸

Pogodbene rečenice

U gramatikama se pogodbene rečenice obično dijele na realne, potencijalne i irealne. Gdjekada je, međutim, teško povući jasnu semantičku granicu između realnih i potencijalnih pogodbenih rečenica, pogotovo ako se uvode istim veznikom, npr. „Ako nemaš prijatelja pođi sa mnom.“ Stoga se u novije vrijeme ove rečenice dijele na one kojima je uvjet iskazan protazom **ostvariv** i one u kojima je uvjet **neostvariv**.³⁹

Pogodbene rečenice za izražavanje ostvarivih uvjeta

Kada su u pitanju rečenice ovog tipa, u zavisnoj rečenici (protazi) pretpostavlja se uvjet za realizaciju sadržaja radnje glavne rečenice (apodoze). U turskom jeziku u takvim rečenicama upotrebljava se: kondicional *ise* s imenskom dopunom u protazi, a u apodozi gl. način ili vrijeme za koje se veže pretpostavljena realizacija sadržaj, odnosno, kod kondicionalne modalnosti, realizacija sadržaja bez ikakvih restrikcija. U bosanskom jeziku ove rečenice se izražavaju veznicima *ako, ukoliko*, a predikat obje rečenice je u nekom vremenskom gl. obliku ili u potencijalu.

³⁷ Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, 502-512.

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid, 513.

*Hırsız bir pencereden **girerse**, evin diğer odalarına geçemesin diye anneannem evin bütün odalarını dışarıdan **kitliyordu**.* (Orhan Pamuk, Öteki Renkler, Seçme Yazılar ve Bir Hikaye – Pencereden Bakmak, 1999: 36)

Nena je izvana zaključavala svaku sobu u kući da lopov, ako bi ušao kroz jedan prozor, ne može proći u druge sobe u kući. (str. 184)

U ovom primjeru imamo zanimljiv primjer pogodbene rečenice. Glavna rečenica (*anneannem evin bütün odalarını dışarıdan **kitliyordu***) je semantički povezana sa rečenicom sa *diye* (*evin diğer odalarına geçemesin diye*), a rečenica sa *diye* stoji u semantičkoj vezi sa pogodbenom (*Hırsız bir pencereden **girerse***). Dakle, glavna rečenica i zavisna pogodbenica nisu na istom rečeničnom nivou. Pogodbena je ovdje objasnidbena rečenica: “zaključavala je sobe da lopov ne može ući u njih ako uđe kroz jedan prozor“.

*Eğer zorlukları uygun şekilde **kullanırsak** zorluklar aracılığıyla **büyüeyebiliriz**.* (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 26)

Ako poteškoće koristimo na ispravan način, kroz teškoće možemo rasti.

Eskiler ne güzel söylemiş:

*“Musibetler misafirdir. Evde sabrı **görmezse**, yatıya **kalır**.”* (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 111)

Stari su jako lijepo rekli:

“Nevolja je gost. Ako u kući ne naiđe na strpljenje, u njoj će se i zadržatit.”

Svi prethodno navedeni primjeri imaju predikat u formi kondicionalne modalnosti i izražavaju realnu pogodbu.

Pogodbene rečenice za izražavanje neostvarivih uvjeta

U turskom jeziku rečenice ovog tipa tvore se na sljedeći način: ako je u pitanju sadašnjost, upotrebljava se predikat u formi kondicionala za sadašnjost (*-se/sa*) u protazi, te imperfekt na *-rdi* ili futur perfekta na *-(y)acaktı* u apodozi. Odnosno, ako je u pitanju prošlo vrijeme, predikat u formi kondicionala za prošlost (*-seydi/-saydı*) u protazi te imperfekt na *-rdi* ili futur perfekta na *-(y)acaktı* u apodozi. Ove se zavisne rečenice u bosanskom jeziku najčešće

se uvode pomoću veznika *da*. U tekstovima koje smo koristili za ovaj rad zastupljeni su sljedeći primjeri:

Fiatlara dair fikrin olsa, önüne konan her şeyi yerdin. (Füruzan, Seveda Dolu Bir Yaz, 1999: 29)

Da znaš kako su cijene visoke, pojela bi sve što se pred tebe stavi. (str. 74)

Bu türlü düşüncelerim olsaydı, iltkten yapabilirdim. (Füruzan, Seveda Dolu Bir Yaz, 1999: 34)

Da sam to htjela uraditi, mogla sam davno. (str. 80)

O gün eğer sen kucagımda olmasaydın ben inan vallahi billahi ölürdüm. (Füruzan, Seveda Dolu Bir Yaz, 1999: 39)

Da nisam tebe imala u naručju, tog dana ja bih umrla. (str. 87)

U gore navedenim primjerima u apodozi se pojavljuje imperfekt na –rdi, nije bilo primjera u kojima se u apodozi pojavljuje futur-perkekat na –(y)acaktı.

Koncesivne rečenice

Koncesivne ili dopusne zavisnosložene rečenice jesu one kojima se izražava realizacija sadržaja glavne rečenice uprkos tome što se zavisnom rečenicom iskazuju prepreke za to. U bosanskom jeziku uvode se veznicima *ako i, iako, mada, premda, makar*, a u turskom jeziku veznikom *gerçi* ili kondicionalnim formama iza kojih se stavljaju partikule *de/da*, odnosno *dahi* (i), ili *bile* (čak).

Bak ne diyor Sadi Şirazi:

“Bin doğru yapsan da, bir yanlışını konuşur tanıdığın insanlar.” (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 99)

Kako kaže Sadi Şirazi:

“Çak i ako uradiş hiljadu stvari kako treba, ljudi koje poznajeş priçat će o tvojoj jednoj pogreşki.”

*Tadımız kaçmasın diye alttan aldığım olaylar, **haklı olsam da** sesimi çıkarmadığım zamanlar...* (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 30)

Događaji u kojima sam se ponijela skromno kako ne bih pokvarila raspoloženja, vremena u kojima sam se nisam oglašavala iako sam bila u pravu...

*Gitmek isteyen, sen **korksan da** gidiyormuş.* (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 86)

Onaj ko želi otići odlazi makar se ti plašila.

Koncesivno značenje u rečenicama može se izraziti i pomoću adverbijala, kao npr: - *iken*, -*masına rağmen*, -*diği halde*. Sljedeći primjeri na turskom jeziku nisu primjeri zavisnosloženih rečenica, ali ih navodimo kako bismo pokazali i taj način izražavanja koncesivnog značenja u turskom jeziku.

*Hâlâ **hayattayken** ve hâlâ nefes **alabiliyorken** umudunu kaybetmiş, hayattan uzaklaşmış insanlara hep üzölmüşümdür.* (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 16)

Uvijek sam se sađaljevala na ljude koji su se udaljili od života i izgubili nadu iako su idalje živi i iako idalje dišu.

***Hayattayken** ve hiçbir şeye geç **kalmamışken** hayata küsmek niye?* (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 16)

Zašto se ljutiti na život iako si živ i nisi zakansio ni za šta?

*Kıranların, kıldığının farkında **olmasına rağmen** gönöl almak gibi bir derdi de yok, bu da ayrı bir dert tabii.* (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 33)

Oni koji te povrijede ne mare za tim da ti se izvinu iako primijete da si povrijeđen, a to je dodatna bol.

*Hatta bazı insanlar hayatınızda **olmamasına rağmen**, hayatınıza iz bırakarak hayatınızın bir köşesinde olmayı severler.* (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 33-34)

Ustvari, neki ljudi iako nisu dio vašeg života ostave trag u njemu i vole biti jedan dio njega.

*Neden bilmiyorum ama paylaşmayı ve paylaştırmayı daha çok sevdim. **Olduğu halde** paylaşmayan, kendisinde olmayanı daima kıskanan ve kendisinden başka hiçbir şey düşünmeyen insanları hayatımdan bir bir temizledim, onları gördükçe hep kaçtım.* (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 57)

Ne znam zašto, ali više sam voljela da dijelim i druge podstaknem da dijele. Očistila sam svoj život od ljudi koji nisu ne dijele iako imaju, koji su uvijek ljubomorni na ono što nemaju i koji misle ni na šta osim na sebe, uvijek sam bježala kad bih ih vidjela.

*Üstüne, önceliği olmadığını **bildiğin halde** bazı insanları önceliğin yapıyorsun.* (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 74)

Neke ljude stavljaš ispred sebe iako znaš da nemaju prioriteta nad tobom ti ih praviš svojim prioritetima.

Poredbene rečenice sa značenjem proporcionalnosti

U zavisnosloženim rečenicama koje izražavaju poredbu sa značenjem proporcionalnosti zavisna i glavna rečenica uvode se priložima *ne kadar...o kadar* (koliko...toliko), *nasıl...öyle* (kako...tako). Predikat zavisne rečenice uvijek je kondicional ili kondicionalna modalnost, a glavne, budući da nema restrikcija, neko od gl. vremena ili načina.⁴⁰

*Seni kim **ne kadar** önemsiyor ve sana kim **ne kadar** değer veriyorsa, sen de o kadar önemseyip değer vereceksin.* (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 85)

Koliko tebe neko uvažava i koliko ti pridaje važnosti i ti ćeš toliko uvažavati njega i pridavati mu važnosti.

⁴⁰Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, str. 502-517.

Habitualne rečenice

Zavisnosložene rečenice kojima se izražava da se radnja glavne rečenice vrši svaki put kad se vrši i radnja zavisne rečenice nazivamo habitualnim. Drugim riječima, za njih je karakteristična semantička vrijednost ponavljanja radnje ili situacije, do kojeg dolazi pri svakoj aktualizaciji radnje zavisne rečenice. Zavisna se rečenica uvodi zamjenicama i priložima *kim –ko, ne - što, ne kadar - koliko, nasıl - kako, nereye - kamo, kuda, neredede - gdje, nereden - odakle, ne zaman - kada (mogu se pojačati i sa her: her kim - her nasıl -ko god, her nereye - kuda god)*, a predikat joj je kondicional ili kondicionalna modalnost.

Gerçekleştirmek istediğin her ne varsa gerçekleştir. (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 21)

Sve što želiš ostvariti ostvari.

U ovom primjeru imamo imensku rečenicu koja glasi: *Gerçekleştirmek istediğin var.* Međutim, uvođenjem kondicionala i zamjenice *her ne*, ta je rečenica postala zavisna prema glavnoj rečenici *gerçekleştire*.

U ovim se zavisnim rečenicama kondicional i kondicionalna modalnost mogu pojačati optativom ili imperativom istoga glagola.⁴¹

Hiz. Mevlâna'nın çok sevdiğim bir sözü vardır: "Sen ne söylersen söyle, söylediğin karşındakinin anladığı kadardır." (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 77)

Ima jedna izreka hz. Mevlane koju jako volim: „Šta god da ti kažeš, to što kažeš onoliko je koliko to razumije osoba kojoj govoriš.

Yattığınız yatakta, bindiğiniz otobüste, okulda, sıranızın üstünde; her ne yaparsanız yapın bu torbalar sizin yanınızda olacak. (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 36)

U krevetu, u autobusu, u školi, na klupi; ma šta da radite, ove torbe će biti sa vama.

⁴¹Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, str. 519.

U ovom primjeru glagolska radnja, koja je u zavisnoj rečenici iskazana glagolom *yapmak* se često ponavlja, te se pri svakom njenom ponavljanju ostvaruje radnja iz glavne rečenice iskazana glagolom *olmak* u afirmativnom obliku.

Affetmediğin sürece, nereye gidersen git, nerede olursan ol bu yük senin omuzlarında olacak, zihninde olacak. (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 35)

Sve dok ne oprostiš, gdje god da odeš odi, gdje god da si budi, ovaj teret će biti na tvojim plećima, biće ti na umu.

U ovom primjeru glagolska radnja, koja je u zavisnoj rečenici iskazana glagolima *gitmek* i *olmak* se često ponavlja, te se pri svakom njenom ponavljanju ostvaruje radnja iz glavne rečenice iskazana glagolom *olmak* u afirmativnom obliku.

Her ne olursa olsun kendinize olan inancınızı ve sabrınızı diri tutun. (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 25)

Šta god bilo da bilo, održi svoju vjeru i strpljenje.

Kime gidersen git, hangi duvara yaslanırsan yaslan, kendinden sağlam duvar bulamazsın bu hayatta. (Miraç Çağrı Aktaş – Hayat Kaybettğin Yerden Başlar, 2021: 90)

Kome god da odeš idi, na koji god zid da se osloniš osloni, u ovom životu ne možeš naći čvršći zid od samog sebe.

U ovom primjeru glagolska radnja, koja je u zavisnoj rečenici iskazana glagolima *gitmek* i *yaslanmak* se često ponavlja, te se pri svakom njenom ponavljanju ostvaruje radnja iz glavne rečenice iskazana glagolom *bulmak* u impositivnom obliku.

REČENICE S MORFOLOŠKO-SINTAKTIČKIM NAČINOM IZRAŽAVANJA SUBORDINACIJE

Izražavanje subordinacije na morfološko-sintaktički način postiže se pomoću nekog od gl. participa i postpozicije *gibi* u značenju *kao*. Ukoliko se poređenje pomiče iz sfere realnog ka sferi nerealnog, na particip se dodaje kopula *imiş*. Zavisna se rečenica uvodi često i pomoću modalnih riječi *güya* i *sanki - kao da*. Na opisani se način izražavaju načinsko-poredbene rečenice.⁴²

Sanki içinde hiç görmediği ve giymediği bir şey bulacaktı gibi her yıl mezarlığa gitmeden önce dolabını bir kere daha karıştırır ve sonunda gene giydiği aynı tuhaf korkunç kalın paltodur. (Orhan Pamuk, Sessiz Ev, 1991: 58)

Svake godine prije nego što krenemo na groblje ponovno prevrće po ormaru kao da će u njemu naći nešto što nikada nije vidjela i nikad odjenula, a na kraju opet odabere onaj čudni, strašni ogrtač.

Allahım, birden, ne tuhaf, araba sallanarak hareket edince çocukluğumun at arabasına binmişim gibi heyecanlanıverdim ben, ama sonra sizleri düşündüm, siz mezardaki zavallılıkları, o zaman ağlayacağım sandım, ama daha değil Fatma, çünkü kapılar arasından geçip sokağa çıkan arabanın pencerelerinden dışarı bakıyordum... (Orhan Pamuk, Sessiz Ev, 1991: 63)

Moj Bože, kad je auto odjednom krenuo drmusajući nas, ja sam se razdragala kao da sam sjela u kočiju iz djetinjstva, ali sam odmah pomislila na vas, jadni moji dragi u grobovima, pa mi se učinilo da ću zaplakati, ali ne još, Fatma, jer gledala sam kroz prozor automobila koji je, prošavši kroz kapije, krenuo na ulicu...

Kao što možemo vidjeti u prethodna dva primjera, ovo su načinsko-poredbene rečenice u kojima se poređenje pomiče iz sfere realnog ka sferi nerealnog. Zbog toga je particip primio kopulu *imiş* (*bulacaktı gibi*, *binmişim gibi*). U prvom primjeru čak oblik *bulacaktı gibi* upućuje na namjeru vršenja radnje.

⁴² Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, str. 519.

UMETNUTE REČENICE

Umetnutim rečenicama nazivaju se one kojima se uvodi dodatan iskaz u osnovnu rečenicu tako da se ne narušava njezina sintaktička struktura. Po svojoj sintaktičkoj strukturi mogu biti raznovrsne, *ali nikada i izdvojene iz pozicijskog ustrojstva rečenice u koju se ubacuju*. Stoga u njihovoj analizi nije primjenljiv sintaktički, nego strukturno-semantički kriterij. Naime, pomoću njih se izražava odnos govornika prema sadržaju rečenice ili prema pojedinim njezinim dijelovima, te služe za pojašnjavanje osnovne rečenice, preciziranje njezinoga smisla, davanje uzgrednih napomena koje se tiču dopunskog sadržaja rečenice ili, pak, davanje autorskog komentara.⁴³ Umetnute rečenice mogu se uvoditi u glavnu na sljedeće načine:

a) asindetski:

Güzel Şeküre'nin savaştan bir türlü dönmeyen kocası - bana kalırsa postu çoktan deldirtmiştir o bahtsız - var ya. (Orhan Pamuk, Benim Adım Kırmızı, 2022:44)

Lijepa Šekura, znate, ima muža koji se nikad nije vratio iz rata - ako mene pitate nesretnik je davno negdje završio.

Belki benim merakımı - siz de en azından berberler kadar meraklı değil misiniz sanki - ayıplar, hor görürsünüz beni. (Orhan Pamuk, Benim Adım Kırmızı, 2022:44)

Možda ćete moju radoznalost – kao da vi niste radoznali bar poput berbera - osuditi, prezirat ćete me.

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, bir zamanlar bir payitahtın en büyük camilerinden birine, hadi diyelim ki adı Beyazıt Camii olsun, bir taşra şehrinden bir görgüsüz vaiz gelmiş. (Orhan Pamuk, Benim Adım Kırmızı, 2022:18)

Nekada, prije mnogo godina, u jednu od najvećih džamija, hajde, recimo, da je to bila džamija na Bajazitu, došao je neki nevaspitan vaiz iz provincije.

Aklımın kurgularından kurtulayım, aklımın dışında varolan bir dünyada özgürce gezineyim istiyorum, ama kendimi koyveremeyeceğimi, her zaman iki kişi olarak kalacağımı ve aklımın kurguları ve kuruntuları içinde döne döne, lanet olsun, bu pis yerde, bu çirkin

⁴³ Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, str. 520.

müziğin içinde uzun zaman oturacağımı biliyorum artık. (Orhan Pamuk, *Sessiz Ev*, 1991: 292)

Hoću se riješiti svega što se isplelo u mojoj glavi i slobodno hodati svijetom koji izvan toga postoji, ali već znam da si to neću uspjati dopustiti, da ću uvijek biti podvojen i da ću, proklet bio, vrteći se među izmišljotinama i strukturama kojih mi je glava puna, na ovom prljavom mjestu, u ovoj ružnoj glazbi, jako dugo ostati.

b) sindetski:

Acem Şahı Tahmasp, ki hem Osmanlı'nın baş düşmanıydı, hem de cihanın en nakışsever padişahıydı, bundan kırk yıl önce bunamaya başlayınca ilk iş eğlenceydi, şaraptı, müzikeydi, şiirdi, nakıştı, bunlardan soğudu. (Orhan Pamuk, *Benim Adım Kırmızı*, 2022:56)

Perzijski šah Tahmasp, koji je bio najljući neprijatelj Osmanlija i najveći ljubitelj iluminacije među svjetskim vladarima, prije četrdeset godina počeo je da se gubi i nije mu više bilo važno ono što je volio, a na prvom mjestu mu bijahu zabava, vino, muzika, poezija i slikarstvo.

c) zamjenicom ili imenicom s posvojnim sufiksom za 3. lice, koje anaforički upućuju na prethodni iskaz:

Eline alanın kararsız kalacağı kadar belirsiz (acaba bilerek mi koku sürülmüş?) ama kayıtsız kalamayacağı kadar çekici (bu bir itir kokusu mu, yoksa onun elinin kokusu mu?) bu koku, mektubu bana okuyan zavallının aklını başından almaya yetti. (Orhan Pamuk, *Benim Adım Kırmızı*, 2022:46)

Ovaj miris je bio toliko neodređen da bi onaj ko ga uzme u ruke ostao neodlučan (pitam se da li je namirisana namjerno?), ali toliko privlačan da nije mogao ostati ravnodušan (da li je to miris geranijuma ili miris njegove ruke?), ovaj miris je bio dovoljno da pomuti razum jednoj osobi koja mi je čitala pismo.

ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada je prikazati različite vrste složenih rečenica u turskom jeziku, kao i njihovih prijevodnih ekvivalenata u bosanskom jeziku.

Složene rečenice se dijele prema tipu sklapanja. Turske se složene rečenice prema tipu sklapanja mogu podijeliti na: *asindetske* (bezvezničke), *sindetske* (vezničke), *sintetičke* (one koje se uvode infinitivnim predikatom (kondicional i kondicionalna modalnost) i *rečenice s morfološko-sintaktičkim načinom izražavanja subordinacije*. Prema toj podijeli, i veznici se dijele sa subordinativne i koordinativne veznike. Ono što možemo zaključiti jeste da postoji veoma mali broj subordinativnih veznika u savremenom turskom jeziku.

U asindetskim rečenicama u turskom jeziku rečenice se nižu jedna do druge, ali međusobno i dalje ostaju gramatički nepovezane i nezavisne jedna od druge. U prijevodu na bosanski jezik rečenice također mogu biti nanizane jedna do druge, ali mogu biti povezane i nekim veznikom. Ono što se također moglo primijetiti u mnogim primjerima jeste da se jedna turska asindetska rečenica na bosanski jezik može prevoditi dvijema rečenicama.

Također, kada je riječ o upravnom govoru, uočili smo različite pozicije glagola *demek* u izvorniku na turskom jeziku i prijevodu na bosanski jezik. Na primjer dok je u turskom jeziku glagol *demek* svoje mjesto nalazio u medijalnoj poziciji u prijevodu na bosanski jezik u toj istoj rečenici njegovo mjesto bila je inicijalna ili finalna pozicija. Zaključili smo iz tih primjera da je u bosanskom jeziku stilski markirana rečenica u kojoj autorski govor ima medijalnu poziciju.

Kod sindetskih nezavisnosloženih rečenica možemo primijetiti da su najviše zastupljeni sastavni veznik *ve* čiji je bosanski ekvivalent također sastavni veznik *i*, zatim suprotni veznik *ama* čiji je bosanski ekvivalent suprotni veznik *ali*. U radu smo naveli i primjere sa veznikom *yoksa* koji ima značenje našeg veznika *inače*.

U vazii sa temom našeg rada posebno su nam zanimljivi primjeri turske asindetske složene rečenice u kojoj je jedan predikat u formi imperfekta, a drugi u formi perfekta. Ta jezička konstrukcija u turskom jeziku označava uporedno odvijanje glagolskih radnji. Pokazali smo primjere u kojima je takav tip turske rečenice na naš jezik uspješno preveden zavisnosloženom vremenskom rečenicom.

LITERATURA

1. AKBAL, Oktay, *Güzel Yazılar Hikayeler 2*, Türk Dil Kurumu, 2013.
2. AKTAŞ, Çağrı Miraç, *Hayat Kaybettiğin Yerden Başlar*, İNDİGO, İstanbul, 2021.
3. BRADAŠEVIĆ, Saša, *Sintaksa i semantika veznika u savremenom turskom jeziku*. Doktorska teza. Beograd: Univerzitet u Beogradu Filološki fakultet, Beograd, 2013. (Dostupno na: <file:///C:/Users/Dell/Downloads/9%20sasa%20doktorat%20izmene.pdf>)
4. BULIĆ, Halid, *Veznici u savremenom bosanskom jeziku*, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2021.
5. ČAUŠEVIĆ, Ekrem, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1996.
6. ČAUŠEVIĆ, Ekrem, *Ustroj, sintaksa i semantika infinitivnih glagolskih oblika u turskom jeziku*, Ibis grafika d.o.o., Zagreb, 2018.
7. ĐINĐIĆ, Slavoljub; TEODOSIJEVIĆ, Mirjana; Tanasković, Darko *Türkçe – Sırpça sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1997.
8. FILAN, Kerima, *Antologija turske priče*, izabrala, priredila i prevela Kerima Filan, Šahinpašić, Sarajevo, 2005.
9. FILAN, Kerima, Neobjavljena predavanja iz predmeta Sintaksa infinitivnih formi, održanih održana u akademskoj 2021/22.
10. FILAN, Kerima, Neobjavljena predavanja iz predmeta Tvorba riječi u turskom jeziku broj 1 i 2, održaa u akademskoj 2022/23.
11. FÜRÜZAN, *Edirne'nin Köprüleri*, Parasız Yatılı, İstanbul, 1970.
12. FÜRÜZAN, *Birinci Yaz Şarkıları*, Parasız Yatılı, İstanbul, 1970.
13. FÜRÜZAN, *Sevda Dolu Bir Yaz*, Parasız Yatılı, İstanbul, 1999.
14. GRÖNBECH, Kaare, *Türkçenin Yapısı*, (prev.: Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu, Ankara, 1995.
15. GÜRSEL, Nedim, *Son Tramvay, Mendil*, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 1991.
16. JAHIĆ, Dževad; HALILOVIĆ, Senahid; PALIĆ, Ismail, *Gramatika bosanskog jezika*, Dom štampe, Zenica, 2000.
17. KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Antolojisi*, EDEBİYAT YAYINEVI, Ankara, 1967.
18. KORKMAZ, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2009.

19. PAMUK, Orhan, *Sessiz Ev*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
20. PAMUK, Orhan, *Tiha kuća / Orhan Pamuk; s turskog prevela Marta Andrić*, Buybook, Sarajevo, 2008.
21. PAMUK, Orhan, *Benim Adım Kırmızı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2022.
22. PAMUK, Orhan, *Öteki Renkler, Seçme Yazılar ve Bir Hikaye*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
23. SERKMAN, Mümin, *Her Şey Seninle Başlar*, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti. İstanbul, 2015.